SÖYLEMİN İKTİDARI

DİL, MİMARLIK VE EDEBİYATTA OTORİTENİN ANALİZİ

ALİ GÜNVAR

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2037
KÜLTÜR SERİSİ: 1108

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-616-8

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: M. Bilal Erimez

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: Ötüken Neşriyat AŞ
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50
Sertifika Nu: 49269

İstanbul- 2023

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Ali Günvar: 1953 yılında İzmir'de doğdu. İzmir St. Joseph Ortaokulu, İstanbul Robert Kolej ve İTÜ Mimarlık Fakültesini bitirdi (1978). Lisansüstü çalışmasını aynı okulda yaptı (1981). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde doktorasını tamamladı.

Üç sayı süren *Üç Çiçek* dergisinin kurucularındandı (1983). 1986'da arkadaşlarıyla birlikte kurduğu Şiir Atı Yayıncılık'ta Şiir Atı kitaplarını yayınladı.

Şiir ve yazıları 1978'den itibaren *Birikim, Yazko Edebiyat, Gösteri, Oluşum, Poetika, Üç Çiçek, Şiir Atı, İmge / Ayrım, Sombahar, Bürde, Yedi İklim, Kitap Zamanı, Est et Non, Mühür, Kökşiir* gibi dergilerde yer aldı.

2007'den beri Yeditepe Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

Eserleri

Şiir:
Çarpık Hüzünler Kantatı (1984)
Anthropomorphus (1987)
Eyzan (1997)
Nisyan/Rapsodi (2002)
Ricatlar Kitabı (2013)
Soneler (2021)

Deneme:
Doğru Yazılar (Est et Non 1999; Mühür 2016)

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR 9
TABLO/ŞEKİL/GRAFİK LİSTESİ 10
ÖN SÖZ 13
GİRİŞ 15

BİRİNCİ BÖLÜM
DİL, SİYASET VE MİMARLIK HAKKINDA GENEL MÜLAHAZALAR

1.1. Dil ve Toplum 33
1.2. Mana ve Dil 50
1.3. Söz 56
1.4. Ferdinand de Saussure'ün Dil Teorisinden Hareketle Dil-Söz İlişkisi 80
1.5. Mimarlık ile Dil Arasındaki Benzer Nitelikler 85

İKİNCİ BÖLÜM
TOPLUM VE MİMARİ

2.1. Din Sosyolojisi… 111
2.1.1. … ve Ütopya 125
2.2. Otorite ve İktidar Kuramı 131
2.3. İlk Çağlardan Günümüze Din ve Devlet İlişkileri: "Sürgün Mimarisi" ve Mimarinin Sürgünü 138
2.4. Toplumsal/Dilsel Mekânın Dışa Vurumunda Mimarlığın Biçimlenmesi: Bina ve Mimari Tasarım Alanlarının Siyasal Söylem ile Doğrudan ve Dolaylı İlişkileri 156
2.5. Dilsel İşaretlerin Mekâna Transferi: Gölgeden Çadıra, Çadırdan Tapınağa Kelamın Söze, Dile ve Siyasal Söyleme Dönüşmesi 159
2.6. Proletarya Hegemonyası/Proletarya Diktatoryası: Paris/Gramsci-St. Petersburg/Lenin 169
2.6.1. Paris 172
2.6.2. St. Petersburg 177
2.6.3. Farklılaşma 181

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SÖYLEM OLARAK MİMARİ

3.1. Michel Foucault ve "Heterotopyalar" 201
3.2. Dil ve Mimarinin Ara Kesitinde Heterotopyalar 209
3.3. Michel Foucault'nun Kelimeler ve Şeyleri: Rönesans ve Klasik Dönemler Avrupası'nda Dilsel-Söylemsel Hareketlerin Siyaset Alanına Dönüşmesi 213
3.4. Siyasi İlahiyat ve Heterotopyalar 223
3.5. İki Büyük Savaş Arası Avrupası'nda Dilsel Simge, Mimari Simge, Siyasal Simge 236
3.6. La Sagrada Familia 240
3.7. Mimari ve Siyasal Söylemler Açısından Bauhaus Ekolü ile Nazi ve Faşist Rejimlerin İlişkileri, Albert Speer ve Adalberto Libera 244

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MİMARİNİN EDEBİYATI VE EDEBİYATIN MİMARİSİ: VAKA İNCELEMELERİ

4.1. Zaviyeli Camiler ve Külliyeler Arasında Devlet-i Âliyye'de İktidar İlişkileri 256
4.2. Mimar Sinan'ın Süleymaniye ve Selimiye Külliyeleri 269
4.3. Süleymaniye Külliyesinde Devrin Siyasal Söyleminin Yansımalarına Bakış 271
4.4. Selimiye Külliyesinde Devrin Siyasal Söyleminin Yansımalarına Bakış 279
4.5. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Kitaplarının Mimari Özellikleri 286
4.5.1. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehir Adı Altında Topladığı Denemeleri ve "Bursa'da Zaman" Şiirinin Mimarisi 287
4.5.2. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur Romanının Mimarisi 304

BEŞİNCİ BÖLÜM
GÜNÜMÜZDE DİL, MİMARİ VE SİYASAL DÜŞÜNCE İLİŞKİLERİ: DİLİN MİMARİYE DÖNÜŞMESİ

5.1. Bilgisayar Üst Dilleri/Programlar ile Genel Dil Yapısı/Söylem İlişkisi 332
5.2. Sosyal Medyanın Toplumsal-Siyasal Dilde Oluşturduğu Dönüşümlerin Mekân Algısına Etkileri 336

SONUÇ 343
BİBLİYOGRAFYA 361
DİZİN 365

TABLO/ŞEKİL/GRAFİK LİSTESİ

Resim 1: Siyavuş Paşa Çeşmesi'nin kitabesi 38
Şema 1: Claude Lévi-Strauss'un mitos/müzik ve
matematik varlık/dil ilişkisi 64
Resim 2: Dublin, Mesih Kilisesi, Habil ve Kabil vitrayında
Âdem'in hayvanları adlandırması.....72
Şema 2: Kutsaldan sekülere geçişte Lévi Strauss'un
şemasının değerlendirilmesi 77
Resim 3: Antik Kudüs planı, G. Rollos, 1757.....102
Tablo 1: Bendix'e göre Weber'in din sosyolojisi araştırmalarının amacı.....122
Şema 3: Fischer'in organik kimya modeli 157
Şema 4: Certosa di Pavia, iki karşılıklı hücre 159
Şema 5: Certosa di Pavia, yerleşim.....159
Tablo 2: Raible'ın metafor/metonimi tablosu 161
Resim 4: Seyyar tapınak, perspektif 1 167
Resim 5: Seyyar tapınak, perspektif 2 167
Resim 6: Jeffrey Gordon Smith'in Kaliforniya Politeknik
Eyalet Üniversitesi Mühendislik binası planı.....198
Resim 7: Sedad H. Eldem, Zeyrek SSK binaları 1 199
Resim 8: Sedad H. Eldem, Zeyrek SSK binaları 2 199
Resim 9: Üsküdar Mihrimah Camii 1 200
Resim 10: Üsküdar Mihrimah Camii 2 200
Tablo 2: Raible'ın metafor/metonimi tablosu 239
Resim 11: La Sagrada Familia planı 242
Resim 12: La Sagrada Familia girişindeki matris 243
Resim 13: Güell Parkı merdivenleri 243
Resim 14: Bauhaus kurucu ekibi.....247
Resim 15: Kongre Sarayı, Adalberto Libera.....249
Resim 16: Nazi Panteonu, Albert Speer (inşa edilmedi).....251
Resim 17: Atik Ali Paşa Camii planı 257
Resim 18: Mahmut Paşa Camii planı 258
Resim 19: Bursa Yeşil Cami planı.....259

Resim 20: Fatih külliyesi planı 266
Resim 21: İstanbul Bayezid külliyesi planı 267
Resim 22: Yavuz Selim Camii planı 267
Resim 23: Şehzade külliyesi planı 268
Resim 24: Süleymaniye külliyesi planı 268
Resim 25: Ayasofya planı 274
Resim 26: Ayasofya kesiti 274
Resim 27: Süleymaniye Camii plan ve kesiti 274
Resim 28: Süleymaniye Camii altın oran geometrisi 275
Resim 29: Edirne Selimiye külliyesi planı 280
Resim 30: Edirne Selimiye Camii planı 281
Resim 31: Selimiye külliyesi perspektifi 285
Tablo 3: Dilsel kategoriler ve dinî, siyasal, bilgisayar programcılığı terminolojilerinin mukayesesi 333
Tablo 3: Dilsel kategorilere göre dinî, siyasi, bilgisayar teknolojisine dair terminolojilerin kıyası 342
Resim 32: Bakü Kongre Merkezi, Coop Himmelbau 357
Resim 33: Haydar Aliyev Kültür Merkezi, Bakü, Zaha Hadid 357
Resim 34: New York Metro İstasyonu, Santiago Calatrava 1 360
Resim 35: New York Metro İstasyonu, Santiago Calatrava 2 360

ÖN SÖZ

Bu kitap çalışması öncesinde, konuyu aklıma düşüren merhum Prof. Dr. Ahmet Eyüce'ye; böyle bir kitabın altından kalkabilmek için gerekli gördüğüm üniversiter doktora disiplinine girmemde çok büyük teşviklerini ve desteklerini gördüğüm merhum Prof. Dr. Toktamış Ateş Beyefendi'ye; merhum dostum, doktora çalışmalarım sırasında büyük emeği olan Sevgili Kardeşim İrfan Çiftçi'ye,

Derin Sevgim ve Saygımla…

GİRİŞ

Heidegger, şöyle der:

> … yer almak vücudun [*dasein*] oluşunun bir hâlidir; bir varoluş hâlidir. O hâlde bunu gövdesel bir nesnenin (örneğin insan bedeni) elinin-altında-mevcut-olmak, el-altında-mevcut olan bir nesnenin içinde yer almak diye düşünemeyiz. "Yer almak" terimi, el-altında olan şeylerin birbirinin içinde olmaları anlamına gelmez; "içinde" [*in*] kelimesi evvelemirde ifade ettiği cinsten bir uzamsal ilişkide de değildir. İçinde [*in*] kelimesi, "ikamet etmek", "orada yaşamak", "sich auf halten", "habitare", "innan" kelimesinden türemiştir.[1]

İnsan, ikamet eden bir varlıktır. Yine Heidegger'in ifadesiyle bizler, "ikamet edici olduğumuz için inşa ederiz." O nedenle tarih boyunca, bütün coğrafyalarda inşa faaliyetleri bir biçimde kendisini göstermiş ve beşerî toplulukların esas faaliyetlerinden biri olmuştur.[2] Kanımızca bir topluluğun ya da bireyin doğada var olan bir kovuğu ya da bir mekânı diğerlerinden farklı tutarak ikametgâh olarak seçmesi dahi inşa faaliyetinin bir türü olarak düşünülmelidir.

O hâlde beşer, bireyi veya topluluğu, kendisini, yalnızca konuştuğu dil ile değil, o dili dışa vurarak binaya dönüştürmesiyle de ayırır. Bina etme işleminde coğrafi, iklimsel ve diğer doğal koşullar etkilidir. Ancak bir yapının ya da yapılar grubunun nasıl olup da içinde olduğu biçime geldiğini anlayabilmek, oldukça karmaşık süreçlerin

---

1 Heidegger, Martin, *Being and Time*, Blackwell 2001 s. 79-80: "Being-in, on the other hand, is a state of Dasein's Being; it is an existentiale. So one cannot think of it as the Being-present-at- hand of some corporeal Thing (such as a human body) 'in' an entity which is present-at-hand. Nor does the term 'Being-in' means spatial 'in-one-another-ness' of things present-at-hand, any more than the word 'in' primordially signifies a spatial relationship of this kind. 'In' is derived from 'innan'- 'to reside'? 'habitare', 'to dwell' (sich auf halten)."

2 Göbeklitepe'nin, 1995 yılında, Klaus Schmidt tarafından keşfedilmesi ile "kentlerin tarım toplumları ile birlikte oluştuğuna" dair kanılar geçerliliğini yitirmiştir.

incelenmesini gerektirir. Neredeyse aynı denebilecek coğrafi ve iklimsel koşullarda yaşadıkları hâlde, örneğin İtalyan ve Yunan mimarilerinin ve yerleşme morfonomilerinin birbirlerinden farkları gözle görülebilecek kadar barizdir. Zira iki toplum gerek lisanları gerekse örf ve âdetleri bakımından birbirlerinden çok farklı toplumlar olduklarından, bina etme diline yaklaşımları, dolayısıyla bina etme lisanları ve bu lisandan kaynaklanan tasarım yaklaşımları farklıdır.

Aynı ülkede bir şehirden diğerine giden bir gezgin dahi, bir yerleşmeden diğerine ulaştığında, aynı lisanı konuşuyor olsalar bile, diyalektin ve mimari biçimlenmenin değiştiğini müşahede eder. Ülke değiştirildiğinde bu durum daha bariz hâle gelir. Çünkü lisan ve mimari bize kimliğin göstergelerini sunar. Tasarlanmış ve yapılmış çevre ile kurduğumuz ilişkiler yoluyla idrak ederiz nerede bulunduğumuzu. Yönsemelerimizi de ona göre yapmaya çalışırız. Esasen beşerî toplumlar ve topluluklar kendilerini mimari ile de ifade ederler. Örneğin Türkiye'deki cami mimarisi ile Suudi Arabistan veya İran'daki cami mimarileri birbirlerinden belirgin biçimde ayrılırlar.

Bilinen bütün tarihî yerleşmelerde anıtsal yapıların siyasal sistemin söylemleri olarak ortaya çıktıkları ya da bazılarının yapıldıktan yüzyıllar sonra farklı metaforik ya da sembolik değerler kazandıklarını varsayabiliriz. Genel olarak tapınaklar, çarşılar, forum ya da gösteri amacıyla kullanılan amfiteatrlar, aktif siyasal mekânlar diye niteleyebileceğimiz anıtsal yapılar, siyasal metafor ya da sembollerdir. Ancak toplumun siyaseten daha pasif kesimlerinin ikamet ettiği yerleri de tümüyle işlevsel olarak görmemiz mümkün müdür?

> İkamet edilemeyen bu [hayalî -çn.] yerlerde yaşama düşlerinin peşinden koştuktan sonra, yuvalar ya da deniz kabukları gibi, içinde küçücük kalarak yaşamamızı gerektiren imgelere geri döneriz. Esasen evlerimizde de kıvrılmayı sevdiğimiz, kafamızı dinleyeceğimiz yerler ve köşeler bulmaz mıyız? Kıvrılıp yatmak fenomenolojide "bir yerde yaşamak" yüklemine aittir. Yalnızca kıvrılıp yatmayı bilen, bir yerde, bütün yoğunluğuyla yaşar.[3]

[3] Bachelard, Gaston, *La Poétique de L'Espace*, 1961, s. 29: "Après avoir suivi les rêveries d'habiter ces lieux inhabitables, nous sommes revenu à des images qui demandent, pour que nous les vivions, que, comme dans les nids et les coquilles, nous nous fassions tout petits. En effet, dans nos maisons mêmes, ne trouvons-nous pas des réduits et, des coins où nous aimons nous blottir? Blottir appartient à la phénoménologie du verbe habiter. N'habite avec intensité que celui qui a su se blottir."

Bachelard'ın "kıvrılıp yatmak" olarak nitelediği "bir yerde yaşamak", aslında o yere sığınmaktır. Sığınmak, ikametgâh dışındaki dünyayı teşkil eden toplumsal yapının üzerimizdeki baskılarından arınmak için kendimizi iç dünyamıza çevirdiğimiz siyasi bir fiildir. Bu fiilin gerçekleştiği mekânları pasif siyasal mekânlar olarak nitelemek kabildir. Bütün mekân parçalarının tasarlanması işlemi mimarlık disiplininden geçtiği için, mimari tasarım ve inşa işi zorunlu olarak siyasal bir eylem ve söylemdir.

Bunun etkenlerinden birisinin de mimari tasarım ve biçimlenme süreçlerinin yalnızca mimarlar tarafından belirlenen süreçler olmamasında, mimar dışında daha birçok toplumsal faktörün işe müdahil olmasında aransa gerektir. Tıpkı bir tiyatro yapıtının, yazarının zihninden toplumun o yapıtla karşılaşmasına gelinceye kadar geçirdiği okunma, dekor, sahnelenme, oyunun topluma sunulma süreçleri gibi kendine özgü süreçlerden geçen bina, mimari tasarımından, bitirilip çevrenin biçimlendirici unsuru hâline gelinceye kadar önemli değişimlerden geçer. Hatta çevrenin parçası hâline geldikten sonra bile değişimlerden geçmeye devam ederek kendi yaşamını sürdürür.

İstanbul Üniversitesinin Rektörlük binası ve içinde bulunduğu arazinin biçimlenmesi bunun örneklerinden biridir. 1458'de Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'daki ilk sarayı olan arsa, Yavuz Sultan Selim döneminde Haseki Sarayı olarak kullanılmış, daha sonra üzerine kurulu olduğu arsadan Süleymaniye külliyesinin arsası ayrılmıştır.

1846 yılında Darülfünun-ı Osmanî olarak inşa edilen bina, 1865 yılında Harbiye Nezareti olmuş ve nihayet 1900 yılında yeniden Darülfünun-ı Şahane olarak hizmete girmiştir. Nihayet 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren de İstanbul Üniversitesi Rektörlük binası olarak kullanılmaya başlanmıştır. Herhâlde 1865-66 yılları arasında binayı tasarlayan Fransız mimar Bourgeois, böyle bir safahatı tahmin edememiştir.

Bir diğer örnek ise Gotik mimarinin örneklerinden birisi olan, Paris'teki Notre Dame Katedrali'dir. 1163 yılında yapımına başlanan ve 1330 yılında biten katedral, XIV. Louis zamanında bir inşaat işlemiyle yeniden ele alınmış ve içinin dekorasyonu birtakım değişikliklere uğramıştır. Fransız İhtilali sırasında bir kesimin yıkmak

istediği yapı korunmuş ve 1831 yılında bu katedralin mimarisini çok seven Victor Hugo'nun *Notre Dame de Paris* adlı romanının da etkisiyle mimar Violet-le-Duc tarafından biraz da değiştirilerek 1844-1864 yılları arasında restore edilmiş ve Paris'in simgelerinden biri hâline gelmiştir. Victor Hugo, aynı zamanda Fransız edebiyatının en büyük[4] şairi olarak kabul edilir.

Pierre-Jean Jouve şöyle yazar: "Şiir bir formu merasimle açan bir ruhtur." Ruh merasimle açıyor. Burada ruh, birinci kudrettir; insan haysiyetidir. "Form" "ortak yerlerde" tanınmış, fark edilmiş ve yontulmuş bile olsa, içteki şiirsel ışıktan önce tin için sıradan bir objedir. Ama ruh gelir, formu merasimle açar, orada yaşamaya ve kendini terennüme başlar. O hâlde Pierre-Jean Jouve'un bu cümlesi, ruhun fenomenolojisi için berrak bir vecize olarak kabul edilebilir.[5]

Biz "şiir" denilince, lisanın kodlarında dolaşan, lisana yeni formlar kazandıran ve lisanın iç estetiğini oluşturan bir fenomeni anlıyoruz. İç estetik, önce zihinde, sonra lisanda, daha sonra tekrar zihinde yeni ve denenmemiş formların yaratılmasına, denenmesine ve icraata konulmasına vesile olan bir fenomendir. Mimarlık ise tanımı gereği bir formlar mesleğidir. Bu bakımdan şiirle, dolayısıyla edebiyat ile bire bir bağlantılıdır. Mimari, Bachelard'ın dediği gibi, "bir ruh tarafından merasimle açılmayı" bekleyen formları fiziksel olarak oluşturan söylemdir.

Beşerin her türlü davranışında ve yönsemesinde, gerek karar almasını gerekse tepki vermesini belirleyen ve tam anlamıyla tanımlanması da pek mümkün olmadığı görünen bir melekesi vardır: zihin (*intellect*). Bu melekenin iki farklı yönü vardır: gönül ve akıl. Genellikle, birinde duyguların, diğerinde ise düşüncelerin açığa çık-

---

[4] Bir gazetecinin, "Size göre Fransız edebiyatının en büyük şairi kimdir?" sorusuna André Gide'in verdiği cevap, "Hugo, heyhat!" olmuştur. Bu cevabın Fransızcası "Hugo, Hélas!", Fata Morgana (2002) tarafından yayımlanmış André Gide'in yazılarının Claude Martin'in ön sözüyle derlendiği kitabın da adı olmuştur.

[5] Bachelard, Gaston, *La Poétique de L'Espace*, 1961, s. 13: "Pierre-Jean Jouve écrit: 'La poésie est une âme inaugurant une forme.' L'âme inaugure. Elle est ici puissance première. Elle est dignité humaine. Même si la 'forme' était connue, perçue, taillée dans les 'lieux communs', elle était avant la lumière poétique intérieure un simple objet pour l'esprit. Mais l'âme vient inaugurer la forme, l'habiter, s'y complaire. La phrase de Pierre-Jean Jouve peut donc être prise comme une claire maxime d'une phénoménologie de l'âme."

tığı varsayılır. Ancak bu ayrımın bile ne ölçüde genelgeçer olabileceği hayli kuşkuludur. Her iki meleke üzerinde, kısmi de olsa bir ölçüde bireysel denetimin olduğu varsayılmakla birlikte bu durumu kanıtlayabilmek pek de mümkün değildir.

> Gönül, yokluk deryasıdır. Akıl, bu deryada noksandır. Yaradılış sırrına ermek isteyen insanın cüz'î akılla yol alması mümkün değildir. Yapılacak şey aşkla yola koyulmaktır. Aşkın kanatlarıyla fenaya varmaktır.
>
> Akıl, Cebrail gibidir. Aşk makamına -katına- çıkamaz.
>
> "Biz aşkın âşıkıyız. Çünkü aşk kurtuluştur. Can Hızır gibidir. Aşk ise ab-ı hayata benzer. Aşk padişahından beratı olmayana yazıklar olsun!"
>
> "Ey aşk hastası gönül! Kendine gel, cesur ol. Bugün yiğitlik gösterecek bir gündür. Ben senin aşkına bağlıyım. Yabancı durmanın yeri değildir. Aklın tedbirine tasarrufuna giren her şeyi bırak, şimdi divanelik zamanıdır."
>
> Mevlânâ da her sûfî gibi, akılla idare edilen aşkın aşk olmadığını bilir. Ona göre aşkta aklın tasarrufu olamaz.
>
> Cüz'i akıl, aşkı ve aşkın hâlleri anlayabilecek durumda değildir.
>
> "Ey akıl, var git, burada hep âşıklar var. Tek akıllı bile yok. Sen kıl kesilsen, yine burada sığacak yer bulamazsın. Gündüz oldu. Gündüz yakılan her ışık, uyandırılan her akıl mumu, aşk güneşi karşısında hiçbir işe yaramaz, rezil, rüsva olur."[6]

Akıl konusunda, Mehmet Göktaş şöyle demektedir:

> Akıl, A-K-L kelimesinden türetilmiş bir mastardır. Bağlamak manasına gelmektedir. Zira sahibini tehlikelere düşmekten alıkoymaktadır.
>
> Ayrıca akıl; duyu organları vasıtasıyla kendisine ulaşan bilgileri değerlendirip hak ile batılı birbirinden ayırabilen, her türlü kavram ve düşünceler arasında kıyaslamaları yapabilen, mevcudatı gaye, imkân ve ihtimal noktaları yönünden inceleyerek onlar hakkında doğru bilgiler tespit edebilen, kendisine yön ve istikamet çizecek bir rehbere muhtaç olan, güzeli çirkinden, iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan ayırt edebilen zihnî bir kuvvet, eşyanın hakikati kendisiyle bilinen kabiliyet, düşünme, anlama, kavrama kabiliyeti, Hakk'ın hitabını anlamak için bir alet ve bir vasıta olarak tarif edilmiştir.

---

[6] Uçak, Salih, "Mevlânâ'nın Rubailerinde 'Gönül' İstiaresi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, Summer 2012, s. 2488, Ankara.

> Mutasavvıfların akla ilişkin tariflerinden bazıları şöyledir: 1. Hak ile batılı birbirinden ayırmaya yarayan nur. 2. Rabbâni latife, kalp. 3. Allah'a ibadete ve cennete girmeye vasıta olan düşünce, kulluk yapmaya alet olan fikir, ibadetin yolunu gösteren ışık.[7]

Zihnin etkileri dilin doğuşundan bu yana gözlemlenegelmiş olmalıdır. Ancak zihin konusunda birtakım meşkûk testler dışında, etkin bir ölçülebilirlik söz konusu olduğunu iddia edebilir miyiz? Belki farklı bilgi alanları amaçları ve hedefleri doğrultusunda bazı ölçümler yapılmış olsa bile (örneğin tıptaki acıya direnme gücü testleri) bu ölçümlerin o bilgi alanları çerçevesinde belirlenmiş hedefler dışında bir geçerliliği olmadığı da söylenebilir.

Oysa somut verilerle ölçülebilmenin imkânlarının kısıtlı olduğu ve kavramların tanımsızlıklarıyla birbirine karıştığı zihin alanının insanlar üzerindeki etkilerinin görünmeleri de bir o kadar belirgin ve reddedilemezdir. Zihnin işlevini en belirgin biçimde ortaya koyabildiği ve kendini içinde geliştirdiği yapının dil olduğunu var sayabiliriz. Dil, bu anlamda kapsayıcı ve belirleyici bir ortam olarak, hayatın her alanını kuşatan, farklı düzeylerde kendisine benzer oluşumlara neden olan, kendi modelinde başkaca alanlara hitap eden ve proto ya da kripto alanlar yaratabilen bir paradigma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dilin insanlık tarihinde ilk olarak ne zaman çıktığını bilmiyoruz. Bu konuda iki yaklaşım vardır. Birisi zamanımızda genelgeçer gibi görünen evrimci,[8] diğeri ise "Tanrı'nın ilk insana kelimeleri öğrettiği"ne dair dilin başlangıcını yaratılış ile temellendiren yaklaşım.[9] Bunların hangisinin doğru olduğunu tartışmak amacında değiliz. Bunun incelememiz açısından bir yararı olduğunu da düşünmüyoruz. Konu bizi, beşeriyetin ortaya çıkışından, Platon'un düşüncesini formüle ettiği günümüzden 2500 yıl öncesine kadar geçen süre içinde, dil olgusunun kutsal alan olgusu ile iç içe geçmiş bir biçimde gelişmesi bakımından ilgilendirmektedir. Zira bu süre içinde kut-

---

7 Göktaş, Mehmet, "Divan Şiirinde Akıl Tasavvuru", *İLTED*, Erzurum 2016/1, Sayı: 45, s. 174.

8 Bickerton, Derek, *Adam's Tongue*, Hill and Wang, 2009.

9 Kur'an, Bakara Suresi 31: "Ve Âdem'e isimlerin hepsini belletti". Tevrat, Tekvin 2:19-20.

sal[10] beşeriyetin bütün bilgilerini içinde devşirdiği söylem olmuş; bir bakıma, epistemoloji ve bilgi teorisinin günümüzde gördüğü işlevi üstlenmiştir.

Denilebilir ki kutsal, dilsel ortamın içinde ve onunla birlikte dönüşen ilk bütünsel düşünce ve akıl yürütme sistemidir. Nitekim mantık (*logic*) da nutuk (*logos*) kelimesinden türemiştir ve dilsel aklın çelişki yaratmayacak biçimde düzenlenmesi işlevini üstlenir.

Aklın ve mantığın devreye girmesi metaforik okuma gerektiren dinsel metinlerin yorumlanarak yeniden üretilmesi ve yaşanan döneme uygun hâle getirilmesini zorunlu kıldığında, tefsir mekanizması (*hermeneutics*) devreye girmiş ve bu mekanizmanın yaygın ve sistematik bir kurum hâline gelişiyle devlet ideolojisi olan mezhepler oluşmuştur. Her ne kadar Oxford, Paris ve Columbia Üniversitelerinde "siyaset bilimi" dersleri ilk defa 1870'lerde okutulmaya başlanmış[11] ise de siyasetin ve siyasal söylemin geçmişinin çok daha öncelere gitmesi gerekmektedir. Herhangi bir dilsel disiplin ve söylemin hudayinabit biçimde birdenbire ortaya çıktığını iddia etmek bilimsel olmasa gerektir.

Charles Cameron'un siyaset yaklaşımı oldukça kapsamlıdır:

> Siyaset neredeyse, özel organizasyonlar içinde ("işletme politikaları") ya da daha büyük siyasi meselelerde, iş birliği ve çelişki içeren bütün etkileşimlerin bir parçasıdır. Devasa siyaset alanı göz önüne alındığında, masa adabından hayvan "toplumları"na uzanan bir aralıkta tanımlanabilecek bir X hakkında "X siyaseti"nden bahsedebilmek mükemmelen mümkündür. Ancak bütün bunlar siyaset bilimciler tarafından bir ölçüde etüt edilseler de Amerikan akademyasında genellikle "siyaset bilimi" dendiğinde, genellikle dört büyük alan ile sınırlanmış bir çerçeve içine düşen sosyal olgular üzerinde yapılmış çalışmalar akla gelir. Bu alanlar, Amerikan siyaseti, karşılaştırmalı siyaset, uluslararası ilişkiler ve siyaset teorisidir (yani siyaset felsefesi).[12]

---

10 Burada herhangi bir dinden ya da inanç sisteminden söz etmiyoruz. Din olgusunu genel olarak ele almaktayız. Zira ancak bu biçimde ele alındığında dine taraftar ya da karşı olmadan insanlık kültüründeki işlevini öne çıkararak bakmamız mümkün olabilecektir.

11 Heywood, Andrew, *Politics*, Palgrave Foudations, ikinci baskı, 2002, s. 15.

12 *A Quantitative Tour of The Social Sciences*, ed. Andrew Gelman ve Jeronimo Cortina, Cambridge University Press, 2009, s. 207: "Politics is part of virtually any social interaction involving cooperation of conflict, thus including interactions within private organizations ('office politics') along with larger political conflicts. Given

İnsanlığın ilk çağlarından itibaren dile dökülmüş ya da henüz dökülmemiş iş birliği ve/veya çelişki içeren durumlar, rakip fikirler, farklı istekler, karşıt çıkarlar mutlaka vardır. Dilin olduğu yerde bilgiye ilişkin bir söylem, bilgiye ilişkin söylemin olduğu yerde siyasetin varlığı kaçınılmazdır.

Her ne kadar Habermas,

> Göreceğimiz gibi, modern toplumlar giderek daha otonom örgütlerin birbirleriyle *dil-dışılaştırılmış* [italik tarafımdan -çn.] bir iletişim ortamı ile bağlandıkları bir sistem farklılaşması düzeyine varmışlardır. Sisteme ait bu mekanizmalar -örneğin para- her türlü norm ve değerlerle bağlarını büyük ölçüde koparmış bir toplumsal iletişimi yönlendirirler. Özellikle de Weber'in teşhisiyle, bütün ahlaki-siyasal temellerinden bağımsız hâle gelmiş maksatlı rasyonel ekonomik ve yönetsel eylemlerin bütün alt sistemlerinde her ne varsa…[13]

diyorsa da paragrafta geçen ve italik olarak yazdığımız "dil-dışılaştırılmış" ibaresi kanımca gerçekliği tam ifade edebilen bir deyim değildir. Zira dil-dışılaştırılmış denilen iletişim de kendi içinde dilsel bir oluşumdur. Gerek renk gerekse biçim oluşumlarının işaret ettiği anlamlar ve o anlamların kompozisyonları açısından bakıldığında siyasi literatüre "kamusal alan" (*public sphere*) kavramını kazandırmış ve kamu-siyaset-mekân üçlemesine metaforik katkıda bulunmuş bir siyaset felsefecisinin, iletişimin, tıpkı dilsel söylem gibi bir söylem ve bir metin alanı oluşturduğunu görmemesi mümkün

---

the potentially huge domain of politics, it is perfectly possible to talk about 'the politics of X,' where X can be anything ranging from table manners to animal 'societies.' But although all of these are studied by political scientists to some extent, in the American Academy 'political science' generally means the study of rather circumscribed range of social phenomena falling within four distinct and professionalized fields: American Politics, comparative politics, international relations, and political theory (that is, political philosophy)."

13 Habermas, Jürgen, *The Theory of Communicative Action*, Beacon Press, 1985, s. 154: "As we shall see, modern societies attain a level of system differentiation at which increasingly autonomous organizations are connected with one another via delinguistified media of communication: these systemic mechanisms -for example, money- steer a social intercourse that has been largely disconnected from norms and values, above all in those subsystems of purposive rational economic and administrative action that, on Weber's diagnosis, have become independent of their moral-political foundations."

değildir. Kişisel olarak, Habermas'ın dile araçsal yaklaşımının kendi materyalist anlayışını tehlikeye düşürebilecek zihinsel noktalara sürüklenmemek için olduğunu düşünüyorum.

Dil ve siyaset ilişkisi konusunda farklı bir yaklaşım olarak Carlton Hayes'in *Nationalism: A religion*[14] adlı eseri de araştırmamıza ışık tutmaktadır. Hayes, dili milletin[15] ortak kültürel paydası olarak ele almaktadır:

> Dil, bilhassa insana özgüdür ve efsanevi Babil Kulesi'nden bugüne, geniş, akıcı ve şaşırtıcı çeşitlilikte diller olagelmiştir. Antropologlar ilkel kabilelerin birinin diğerinden konuşma biçimleriyle ayırt edildiğini göstermişlerdir. Ve hem ulemanın hem de avamın dediği gibi dil, millet mensubiyetinin en kesin nişanesidir.[16]

Hayes, dili, bireyleri birleştiren ve fakat toplumları da birbirlerinden ayrıştıran bir unsur olarak görmektedir. Zira dilin sağladığı mensubiyet/ayrım özelliği toplumların tarih içindeki devirlerini ve anlama biçimlerini de birbirine bağlayan bir özelliktir. Örneğin, her ne kadar kullanımı farklı olsa da Koçibey'i Halil İnalcık'a bağlayan dildir. Bu, iletişimden biraz daha fazla bir şeydir. Salt iletişim düzeyinde bakmak bizi açmaza sürükler.

Habermas'ın bizi sürüklediği açmazdan kurtulabilmek için Derrida'ya müracaat etmemiz gerekiyor. Derrida hakkındaki makalesinde Joseph Igor Moulenda'nın aşağıda yazdıkları, Habermas'ın yaklaşımından biraz daha öteye gitmemiz konusunda bize ışık tutmaktadır:

> Derrida'nın sözlüğünde, "yazı" kelimesinin, başlıcaları kesme, oyma, desen, harf, kayıt, imza, gram, grafi, kitap, el yazması, arşiv, kitaplık, iz, aşılama, metafor şeklinde sayılabilecek epeyce eş anlamlısı vardır. Bunlar ortak olarak her bütün biçimleriyle mevcudatın tecrübe edilmesini başarısızlığa uğratma gücüne

---

14 Hayes, Carlton, *Nationalism: A Religion*, The Macmillan Company, 1960.

15 Ancak onun bu tanımlamayı yaparken kullandığı millet kavramı arkaik millet kavramına daha yakındır.

16 *age.*, s. 3: "Language is peculiarly human, and at least ever since the legendary Tower of Babel there has been a wide, fluid, and baffling variety of languages. Anthropologists have shown that primitive tribes are marked off from one another by differences of speech. And alike to scholars and laymen it should be obvious that language is the surest badge of nationality."

> sahip terminolojilerdir. Sonuç olarak, dil bütünüyle dokusu [*texture*] asla benzeşik olmayan bir metindir [*texte*]… Derrida nezdinde metin, genelleştirilmiş biçimiyle yazıdır. Ve bu genelleme anlamın yapısı üzerinde hiç de etkisiz değildir.[17]

Bu bakımdan dili yalnızca anlamın aktarılması düzeyinde bir iletişime hapsetmenin çok da yararlı bir bakış açısı olmayacağı kanaatindeyim.

Yaklaşık 100.000 ila 200.000 yıl öncesine dayanan muhtemelen Afrikalı *homo sapiens* atalarımızın da bizler gibi melekelere sahip olduklarını düşünürsek,[18] yukarıda sözünü ettiğimiz ilk epistemolojik bilgi teorisi olan dilsel/kutsal yapının dünyada ne kadar uzun zamandır var olduğunu ve beşerî düşünceye ortam teşkil ettiğini kavrayabiliriz.

Dilin kendisini bütün ihtişamı ile ortaya koyduğu alanlardan birisi ve belki de en önemlisi mimari olsa gerektir. Zira gerek ortaya çıkışı ve gerekse ilk iş bölümü girişimlerinden biri (belki de birincisi) olması hasebiyle yapı sanatı ve üretimi, toplumsal ilişkilerin kendilerini belirgin biçimde ifade ettikleri bir üretim alanı olagelmiştir. Yapı üretiminin başat disiplini ise mimaridir. Bütün diğer bilgi alanları ve disiplinleri gibi, mimari de kendini dilsel bir söylem içinde oluşturur, geliştirir, ifade ve var eder. Daha da öte, mimari, bir dil, siyasal ideolojik bir söylemdir. Nitekim tarihin çeşitli dönemlerinde belirli yapı stillerinin ve tarzların oluşum ve dönüşümleri hiç de rastlantısal değildir. Biraz daha ileri gidecek olursak mimari, tarih çağları boyunca, bir siyasal ideolojik söylem olarak toplumda yerini

---

17 Moulenda, Joseph-Igor, "Par-Delà le Sens, l'Ecriture et le Texte. Jacques Derrida", *Controverses*, Revue spécialisée de philosophie, ENS, Libreville, Editions Oudjat, 2016, s. 11: "Dans le vocabulaire derridien, le mot 'écriture' a bien des synonymes, notamment l'incision, la gravure, le dessin, la lettre, l'inscription, la signature, le gramme, le graphe, le livre, le manuscrit, l'archive, la bibliothèque, la trace, la greffe, la métaphore. Des terminologies qui ont en commun le pouvoir de mettre en échec l'expérience de la présence sous toutes ses formes. Par conséquent, le langage tout entier est un texte, mais dont la texture n'a rien d'homogène. … Chez Derrida, le texte désigne l'écriture sous sa forme généralisée, et cette généralisation ne va pas sans incidence sur la structure du sens."

18 Carbonell, Eudald, Bermúdez de Castro, José-María, Sala, Robert, "'Homo Sapiens: Who Are We?' Essential Traits of Our Species", *Mètode Science Studies Journal*, 8 (2018): Universitat de València, s. 108.

almıştır diyebiliriz. Ne var ki bu hususun kanıtlanabilmesi için bir çözümleme çalışmasına ihtiyaç vardır.

Ancak mimariye sadece bina tasarımı, inşaat sektörü bağlamında bakmanın konuyu oldukça ağır biçimde kısıtlamak anlamına geldiğini düşünüyorum. Mimari derken yalnızca binaların değil, bölgesel siyasetin, devlet siyasetinin, medeniyetin, kültürün, eğitimin, ekonominin, sanatın, edebiyatın mimarisinden söz etmemiz kabildir. Nitekim NATO'nun Architecture Capability Team adı verilen bir takımı vardır ve bu takımın Konsültasyon, Emir & Komuta Kurulunun, 2018'in Ocak ayında yayımladığı *NATO Architecture Framework Version 4*[19] adlı belgede mimari şöyle tanımlanıyor:

> 2. MİMARLIK NEDİR?
>
> 2.1. TANIM
>
> 2.1.1. ISO/IEC/IEEE42010 mimariyi "çevresi içinde, bileşenleri, ilişkileri ve tasarımının ve gelişiminin ilkeleri ile vücut bulmuş bir sistemin temel kavram ve özellikleri" diye tanımlar.
>
> 2.1.2. NAF söz konusu olduğunda, sistematik bir yaklaşım içinde,
>
> - ürün,
> - hizmet,
> - istihbarat sistemi,
> - sistemler sistemi ya da
> - dirişim
>
> vb. telakki edilebilecek herhangi bir şeydir.
>
> 2.1.3. Mamafih, mimari tanımı herhangi bir sistem belirlenmesinden önce başlatılabilir. Belirleme kullanıcının ihtiyacı olan saf bir operasyonel tanım ya da bir operasyonel istidatlar dizisini izah ediyor ise durum tam da budur.[20]

---

19 *NATO Architecture Framework Version 4*, 2018, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_08/20180801_180801-ac322-d_2018_0002_naf_final.pdf (19.04.2021).

20 *age.*, s. 13: 2. WHAT IS ARCHITECTURE?
2.1 Description
2.1.1 ISO/IEC/IEEE 42010 describes architecture as: "The fundamental concepts or properties of a system in its environment embodied in its elements, relationships, and in the principles of its design and evolution".
2.1.2 In the case of the NAF, a system is anything that can be considered with a

Mimariye daraltılmış olarak salt bir inşaat imalatının programlanması ve ilkelerinin ortaya konulması biçiminde bakmak herhâlde en sığ bakıştır. Daha ileri bir karşılaştırma ile söyleyecek olursak, bir lisanın gramer, sentaks ve semantik özellikleri o lisanın şiirini temsil ediyorsa, şiiri de o lisanın mimarisidir, diyebiliriz. Şu hâlde, herhangi bir sistem kurgulamak ya da o sistemi dilsel bir model içinde biçimlendirerek kendi dışımızdakilere anlatabilmek için iki temel özelliğin var olması kaçınılmazdır: şiir ve mimari.

Tezimiz, bütün bu hususların tespitine, bu özelliklerin toplum zihninde ve siyasette oluşturduğu dönüşümler ve yapılanmaların incelenmesine odaklı bir çalışma olacaktır.

Günümüzde meydana gelen teknolojik gelişmeler bizleri, yukarıda sözünü ettiğimiz derinlikte, ciddiye alınması gereken yaraların açıldığı bir dizi hususla karşı karşıya getirmiştir. Örneğin binyıllardır yerleşmelerimizde yaşamsal bir yeri olan çarşı, giderek "alışveriş merkezi"ne inkılap etmiş, günümüzde ise bilgisayarımızdaki ekran boyutunda algıladığımız bir yüzeye dönüşmüştür. Büyük iş merkezleri ve borsa binaları zamanımızın tapınakları (katedralleri) olarak nitelenmekteyken artık buralarda gerçekleştirilen işlemler ve finans hareketleri bilgisayar ekranından izlenebilen grafikler ve bu grafiklerin yorumlarından elde edilen bilgilere istinaden verilen kararlar ile yürütülmektedir. Bu tür gelişmelerin toplumsal yapıyı ve siyasetin mimarisini değiştirmesi kaçınılmaz bir durum gibi görülmektedir.

Prof. Joelle Mesnil'in doktora tezinde belirttiği gibi:

> Öyleyse, simülakr, referansı olmayan imaj, birçok yazarın bakış açısından, kültürümüzde en tipik temsil kipi hâline gelmiştir. Genç bir filozof diyor ki: "Bu

---

systemic approach, such as a:
- product,
- service,
- information system,
- system of systems, or
- enterprise.

2.1.3 However, a description of architecture can be started before any identification of systems. This is the case when the description starts with a pure operational description or a set of operational capabilities explaining what the user needs.

> yüzyılın başından itibaren, saf sembolik olanın, semiyotiğin ötesine geçerek özellikli bir etki yarattığı, gerçek olan ile değiş tokuş edilebilen mümessilden başka bir şey hâline gelip bağımsızlaştığı, kendi başına bir gerçeklik olduğu, yeni bir çağ belirdi."
>
> Düşünceleri başka konularda radikal biçimde birbirinden farklı olan yazarlar bile bu konuda anlaşıyorlar. E. Amado "gerçeklikle bağlantısı kopmuş bir düşünce"nin yükselişini esefle karşılar. Y. Bonnefois da hayıflanarak "modernitemizde lisanın bağımsızlığının daha da belirginleştiği" sonucuna varır. Kelimeler ve şeyler arasındaki bağlar çözülmektedir. Denebilir ki bağların bu çözülmesi, şeylere gerçekliklerini kaybettirmekte: Şeyler, derinliklerinde tarafımızdan yaşanmışlıklarla oluşmuş bir gerçekliğin yoğunluğunu yansıtacaklarına, bizi aynı düzlem üzerindeki bir çemberde döndürerek birinden diğerine göndermektedirler.[21]

Bu, siyasal ve sosyal yaşamda dikkate değer değişimlerin habercisi olan bir durumdur. Zira artık mimari, "internet sitesinin mimarisi" diye tabir olunan bir "metaforun metaforu"na dönüşmüştür. Kendisi insan zihninin bir metaforu olan mimari, bilgisayar ekranında, artık "metaforun metaforu"dur. Modern mimari ile gündeme gelen ve mimari söylemin mimari gerçeklik ile ilişkisini yeniden bir biçimde doğrulamaya yönelik işlevsellik argümanı da internet sitesindeki erişilebilirlik şeklinde algılanır olmuştur.

Bu olgunun, gelecek zamanların toplumlarında, beklenmeyen ve önceden kestirilmesi zor oluşumlara gebe ve birkaç binyıldır lisan-

---

[21] Mesnil, Joelle, "La Désymbolisation dans la Culture Contemporaine", *Eikasia*, Eylül 2015, s. 535: "Le simulacre, image sans référence devient alors, du point de vue de plusieurs auteurs, le mode de représentation le plus typique dans notre culture. Un jeune philosophe observe: 'une nouvelle époque surgit depuis le début de ce siècle, où le symbolique pur, au-delà du sémiotique s'autonomise, exerçant un effet spécifique, devenant autre chose que le représentant convertible d'un réel: un réel lui-même, un opérateur insensé'.
Des auteurs dont la pensée peut par ailleurs être radicalement différente, s'accordent sur ce point: E. Amado déplore la montée d'une 'pensée déconnectée du réel' et Y. Bonnefoy constate avec regret que 's'accroît dans notre modernité l'évidence de l'autonomie du langage'. Mots et choses se délient et on dirait que cette déliaison fait perdre aux choses leur réalité: 'les choses nous renvoient les unes aux autres en cercle sur un même plan, au lieu de refléter dans leur profondeur vécue par nous l'épaisseur d'une réalité.'"

ların ana söylemini teşkil eden siyasal söylemde de köklü değişiklikler oluşturmaya aday olduğunu düşünüyorum.

Kitabımızda Michel Foucault'nun *Kelimeler ve Şeyler* adlı kitabında kullandığı çoğul disiplinli yöntemden yararlandık. Bu doğrultuda, modern sonrası zamanların bizi getirdiği idrak icabı, siyaset, dilcilik, edebiyat, sosyoloji, ilahiyat, mimarlık, sosyal antropoloji, iletişim, semiyoloji gibi birden fazla disiplinin verilerinden istifade etmemiz gerekiyordu. Zira kanımızca, ele aldığımız konu çok disiplinli bir yapı göstermekte. Dolayısıyla böyle bir mecraya müracaatımız kaçınılmaz olmuştur.

Meselemiz, özellikle Weber'in "otorite ve iktidar" teorisi ile Gramsci'nin "hegemonya" teorisinden hareketle siyasal söylemin niteliklerini çözümlemek ve genel olarak dildeki yerinin ne olduğunu anlamaya çalışmak olacaktır. Zira siyaset, dili belirli bir hedef doğrultusunda kullanır ve bu kullanım zorunlu olarak dilin içinde bir söylem oluşturmak zorundadır. Siyaset biliminin konularından biri de muhtemelen bu söylemin dil ile ilişkilerinin bir ölçüde çözümlenmesi olmalıdır. Zira toplumların ve daha alt birimleri olan toplulukların gerek topluluk içi ilişkiler ve gerekse devlet ve kamu düzeni bağlamında birtakım kurallara ikna edilmeleri ve bunlara gönüllü uyumun sağlanması insan idrakinin ve de iletişiminin tabii ortamı olan lisan içinde yer alan söylemin oluşumuyla mümkündür. Dilde oluşan bir söylem, kaçınılmaz olarak toplum içinde dilden kaynaklanarak dışa vurmuş ancak yapısı dile benzese de işaretleri dilsel işaretler sisteminden farklılık gösteren işaretler ile kurgulanan diğer sistemleri etkiler. Hele söz konusu siyasal söylem ise toplumun tümündeki zihinsel ortamdan etkilenmesi ve dönüşerek içinden çıktığı zihinsel ortamı etkilemesi ve hatta dönüştürmesi kaçınılmaz bir durumdur.

Bütün diğer söylemler gibi siyasal söylem de var olabilmek için dile ihtiyaç duyar. Siyasal söylem, ayakta durabilmek ve gelişebilmek için dilin alt yapısında bulunan iki önemli ve asal unsura -şiirsellik ve mimari- muhtaçtır. Hatta muhtaç olmanın ötesinde, bu iki unsuru toplumdaki ortalama algıyı etkilemek ve denetimine almak için berkiterek kullanmaya eğilimlidir.

Hareket noktamız lisan olacağı için, lisanın kaotik yapısını göz önüne almak gerekiyor. Bu bakımdan genel kaos teorisinden hare-

ketle insan zihni ile evren arasındaki tasarlanmış paralellikleri inceleyeceğiz. Lisan ile mimari arasındaki ilişkiler ve her iki sistemdeki kaotik yapıların yaratıcılığa etkilerini araştıracağız.

Çalışmamızda ölçülebilirlikle ilgili problemleri bir yana koyacağız. Biz, beşer bireyinin, gönül/Tanrı özdeşleştirmesinden manaya ve bunun devamında zihin/evren özdeşleştirmesinden lisana ulaştığı tezimizden hareketle, mana/dil ilişkilerinden zihinsel mekânın düşünsel dışa vurumu olan tefsire (*hermeneutics*) ve fiziksel mekânın dışa vurumu olan mimariye nasıl varıldığını inceleyeceğiz. Nihayet, beşerî medeniyet ve kültüre sınırlı hayat alanında hangi bağlantılarla mevcut düşünsel/dilsel duruma ulaşıldığını ve sonuçlarının, siyasal bağlamda nerelere kadar gidebileceğini kestirmeye gayret edeceğiz.

Edebî metinler ile mimari mekânlar arasında kurulu ilişkilerin türlerini ve yapılarını, en yüzeysel olan mimarinin özelliklerinin anlatılması ya da edebî bir eserin filme çekilmesinden fresk, mekân ve şiir ilişkisindeki karmaşıklığa kadar çeşitliliği hakkında örneklemelere dayalı genel bir bakış sunmaya gayret edeceğiz. Lisandan mimariye uzanan onomatopeye rağmen gelişen mimari metafor örneklerini de anlatmaya çalışacağız.

Yine Foucault'nun "Des Espaces Autres" adlı makalesinden hareketle, mekânın heterotopik yapısının dildeki karşılıklarını tahlil ederek heterotopyanın gerçekte dilin kendisinde olan bir durum olduğunu göstermeye çalışacağız. Buradan Stanley Tigerman'in önemli incelemelerinden biri olan *The Architecture of Exile* adlı kitaptan hareketle mimarideki işaret meselesinin meydana çıkışı, "işaret"in işaret ettiği kavrama meydan okuması ve işaretin kavramla çatışmaya girerek kavramın yerini değiştirmesi ve kavramı sürgüne göndermesine kadar uzanan süreçte mimari ve dilsel kavrayıştaki dönüşümleri ele alacağız.

Dilsel kavrayıştaki dönüşümler denilince Ferdinand de Saussure ve yapısal dilcilik, Claude Lévi-Strauss ve yapısalcılığı atlamayacağız. Ayrıca yapı elemanları ile alfabe ve lügat, mekânlar ile kelime türleri, vokabüler ve sentaks arasındaki paralelliklerin gösterilmesi de gerekiyor.

Şiirsellik ve mimari bu bağlamda önem kazanmaktadır. Zira şiirsellik ve mimari, diğer sanat dallarında olduğu gibi, insan yaşamını

ilgilendiren bütün alanlarda şu veya bu biçimde bulunması gereken iki kurucu unsur olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Mimari kurgusu sağlam olmayan metinler ya da şiirselliği olmayan salt işlevsel yapılar, hangi alanda olurlarsa olsunlar, ilgileri üzerine çekebilen varlıklar olmaktan uzaktırlar.

Bu özelliklerden hareketle siyasal bir söylem olarak mimarinin örneklemesinin yapılabilmesi için açık ve berrak örneklemeler olduğunu düşündüğümüz, İstanbul-Süleymaniye ve Edirne-Selimiye külliyelerinin, dönemlerindeki toplumsal ve siyasal söylem açısından analizleri yapılmaya gayret edilecektir. Benzer bir biçimde ancak tersine bir istikamette Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* ve *Beş Şehir* adlı eserlerinin kurgularındaki mimarinin incelenmesine çalışılacaktır. Umulur ki gayretlerimiz sonucunda referans olabilecek bir kaynak oluşturabileceğiz.[22]

Bu incelemelerden hareketle yakın bir geleceğe dönük kestirimler yapabilme imkânlarını bulabileceğimizi umuyorum.

[22] Türkiye mimarlık tarihinin günümüzdeki köşe taşları olarak kabul edilen Prof. Dr. Doğan Kuban, Prof. Dr. Aptullah Kuran, Prof. Dr. Zeynep Ahunbay, Prof. Dr. Uğur Tanyeli, Prof. Dr. Afife Batur vb. önemli isimlerin yazdıklarından alıntılar yapmadığımız, eserimizi okuyanların dikkatini çekecektir.
Buna cevabımızın başlıca argümanı şöyle olacaktır: Her ne kadar mimarlık tarihi adında bir öğrenim dalı varsa ve bu dal, dönemsel ve kronolojik olarak tespit edilmiş, bilgi ve yapı yığınlarından müteşekkil çok büyük bir cüsseye sahip ise de Vitruvius'un yaptığı ilk yazılı teorileştirmenin binyıllar öncesinden bu yana, var olan bütün tasarımsal işaretler, eş zamanlı olarak mimarlık adı verilen bütünsel yapı içinde yaşamakta ve yer almaktadırlar. Ve mimari dediğimiz o bütünsel yapı, ağırlıklı bir biçimde dilsel özellikler taşımakta, dolayısıyla da kendi tarihini eş zamanlı biçimde kendi içinde barındırmaktadır.
Bu bütünsel yapının sosyal yapı ile ilişkilerini incelediğimiz zaviyeli camiler ve külliyelerin siyaset ve sosyoloji ile ilişkileri konusunda, yukarıda saydığımız isimler arasında, söyledikleri daha öne çıkan, İTÜ Mimarlık Fakültesindeki eğitimim sırasında, benim de hocam olmuş Prof. Dr. Doğan Kuban'dır. Ancak Kuban, söylediklerinin kaynağını da Prof. Dr. Semavî Eyice'nin bu konuda yazdıklarına referans yapmaktadır. Prof. Dr. Semavî Eyice'nin yazdıkları ise bizim referanslarımız arasında bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL, SİYASET VE MİMARLIK HAKKINDA GENEL MÜLAHAZALAR

1.1. Dil ve Toplum

Giriş bölümünde de belirttiğim gibi mimarlık, yalnızca inşaat ile ilgili bir kavram değildir. ISO (Uluslararası Standartlar Örgütü), IEC (Uluslararası Elektroteknik Komisyonu) ve IEEE'nin (Elektrik ve Elektronik Mühendisleri Enstitüsü) ortak tanımına göre "mimari, kendi çevresi içinde, bileşenleri, ilişkileri, tasarımının ve gelişiminin ilkeleri ile vücut bulmuş bir sistemin temel kavram ve özellikleridir."[1] Tanımın bu kadar kapsamlı olabilecek biçimde yapılması özel bir anlam ifade etmektedir. Bachelard,

> Tefekkürümüzün başlangıç noktası şudur: Bir evdeki bütün köşeler, bir odadaki bütün köşe oluşumları, tortop olunmaktan kendi kendine kalmaktan hoşlanmaya indirgenmiş bütün mekânlar, imgelem için yalnızlık, yani bir odanın, bir evin tohumu demektir.
>
> Bu konuda okunarak toplanabilecek doküman pek azdır zira bu kendi üzerine toplanma ve sıkışma hâli bir tür negatifliği belirler. "Yaşanan" köşe, pek çok bakımdan, hayatı reddeder, hayatı kısıtlar, hayatı gizler. O hâlde köşe, evrenin zıddıdır,[2]

demektedir.

Bachelard'ın "her köşe oluşumunun evrenden uzaklaşma ve içine kapanma anlamına geldiği" önermesini ISO, IEC ve IEEE'nin mimarlık tanımı ile birleştirdiğimiz zaman önümüzde açılan ufkun

---

1 *NATO Architecture Framework Version 4*, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_08/20180801_180801-ac322-d_2018_0002_naf_final.pdf (19.04.2021), s. 13.

2 Bachelard, Gaston, *La Poétique de L'Espace*, 1961, s. 13: "Voici le point de départ de nos réflexions: tout coin dans une maison, toute encoignure dans une chambre, tout espace réduit où l'on aime à se blottir, à se ramasser sur soi-même, est, pour l'imagination une solitude, c'est-à-dire le germe d'une chambre, le germe d'une maison.
Les documents qu'on peut réunir en lisant sont peu nombreux par-ce que ce resserrement tout physique sur soi-même a déjà la marque d'un négativisme. Par bien des côtés, le coin 'vécu' refuse la vie, restreint la vie, cache la vie. Le coin est alors une négation de l'Univers."

genişliği şayanıhayrettir. Zira mimariyi bileşenleri, ilişkileri, tasarımının ve gelişiminin ilkeleri ile vücut bulmuş bir sistemin temel kavram ve özellikleri olarak tanımladığımızda, mimari olarak oluşturulan köşe kavramı, inşai duvar ve mekân kavramından bağımsızlaşarak bütün düşünce, sanat, kültür vb. sistemleri de içermeye başlar. Bunların içine, tabii olarak zihin ve dil de girer. Zira beşeriyet, kâinatın zıddı olarak tanımlanan bu köşeleri dil dolayımıyla zihnin tamamında aramaya, inşa etmeye ve oralara sığınmaya başlar. Mimarinin tasarımdan tecessüm etme ve vücut bulma aşamasına gelebilmesi, yani inşa edilebilmesi için bir strüktür üzerinde ayakta durdurulması gerekir. Bilginin ve düşüncenin, bütünden parçaya ya da parçadan bütüne varlık kazanmasının yolu da önermeler ve önermelerden söylemlerin oluşmasından geçer. Dilin strüktürü gramer, sentaks ve semantiktir. O hâlde, dilin mimarisi gramer, sentaks ve semantikten oluşan strüktür üzerine kurulan söylemdir diyebiliriz. Büyük bir ihtimalle bu söylemin ilk formu şiir olsa gerektir, diyor ve şimdilik burada bırakıyorum.

Dilin kendisi tamamen soyut bir yapıdır. Dilin somutlaşması ya da kendini gerçekleştirmesi konuşmak, yani söylemekle gerçekleşir. Söylemek tasarımdır. Zira dil içinde oluşan soyut yapının ete kemiğe bürünmesi, ses formlarından oluşan kelimelerin bir düşünsel sistematiği ifade edebilecek biçimde kompozisyonlarının yapılması söylemin tasarlanmasını gerektirir. Konuşan kişi, düşüncesini ifade edebilmek için dilin verilerini belirli bir biçimde tasarlayarak dil ile dili tanımlayan bir işlev olmayan iletişim özelliğini, yine dile giydirmek üzere bir tasarım yapmaktadır. Foucault, Collège de France'da yaptığı 2 Aralık 1970 tarihli "Söylemin Düzeni" adlı konuşmasında, "Sanırım, pek çok kişide, dışarıdan fark edilmek zorunda kalmadan, tekil, şüpheli ve belki de uğursuz olandan alabileceğini almaya yönelik benzer bir hiç başlamama arzusu, benzer bir kendini bulma, oyuna girme, konuşmanın diğer yanında olma arzusu vardır," der.[3] Ve bu durumun söylemin düzenini tehlikeli hâle getirdiğini belirtir.[4]

[3] Foucault, Michel, *L'Ordre du Discours*, Gallimard, 2001, s. 2: "Il y a chez beaucoup, je pense, un pareil désir de n'avoir pas à commencer, un pareil désir de se retrouver, d'entrée de jeu, de l'autre côté du discours, sans avoir eu à considérer de l'extérieur ce qu'il pouvait avoir de singulier, de redoutable, de maléfique peut-être."

[4] *age.*, s. 2.

Konuşmasının daha başında Foucault, hipotezini belirler. Buna göre, konuşma (söylem) denilen geçici tiyatronun, çalışmasındaki yerini belirlemek üzere, "bütün toplumlarda söylemin üretiminin, işleri söylemin güçlerini ve tehlikelerini afsunlamak, onun tesadüfi oluşumunu zapturapt altına almak ağır ve korkutucu maddiliğini savuşturmak olan belli sayıda prosedür tarafından, aynı zamanda denetlendiğini, seçildiğini, örgütlendiğini ve yeniden dağıtıldığını varsayar."[5] Ve şöyle der:

> … konuşma [söylem], sadece hâkimiyet sistemlerini ve kavgalarını tercüme eden bir şey değildir. Lakin kendisi için ve yine kendisi kullanılarak kavga edilendir, ele geçirilmeye çalışılan iktidarın ta kendisidir.[6]

Şimdi insan zihninin kâinatın zıddı olarak kurguladığı bu zihinsel/dilsel ve zihinsel/mimari köşeler arasındaki ilişkileri anlamaya çalışalım. Şu hâlde, kendisi de bir konuşma (söylem) olan tasarım iktidardır varsayımıyla işe başlayabiliriz. Bu durumda tasarımın, özellikle de yapı olarak maddileşen ve ağırlığını hissettiren mimari tasarımın siyasal olduğunu söylemek yanlış olmaz.

> Şu hâlde dilin araştırılması iki parçalıdır: Bunlardan birincisinin ki esas olandır, nesnesi özünde toplumsal ve bireyden bağımsız olan dildir; bu çalışma tamamen psişiktir. İkincil olan diğerinin ise nesnesi dilin bireysel tarafıdır, yani fonasyonun da dâhil olduğu sözdür, bu da psiko-fiziktir.[7]

Saussure'ün sözünü ettiği psikofizik taraf, konunun tasarımsal olan konuşma (söylem) tarafıdır. Konuşma, dolayısıyla tasarım, önce salt arzu ve iktidar ile ve tarihî akışı içinde gramer, sentaks ve semantik ile denetim altına alınmıştır. Ardından siyasal tabular ve dokunulmazlar devreye girer.

---

5 *age*., s. 3.

6 *age*., s. 4: "… le discours n'est pas simplement ce qui traduit les luttes ou les systèmes de domination, mais ce pour quoi, ce par quoi on lutte, le pouvoir dont on cherche à s'emparer."

7 Saussure, F. de, *Cours de Linguistique Générale*, Payot, 1967, s. 37: "L'étude du language comporte donc deux parties: l'une, essentielle, a pour objet la langue, qui est sociale dans son essence et indépendante de l'individu; cette étude est uniquement psichique; l'autre, secondaire, a pour objet la partie individuelle du langage, c'est à dire la parole y compris la phonation: elle est psycho-physique."

Dil ve Mimari. İki okyanus. Yapmaya kalkıştığı işin sorumluluğunu yüreğinin derinliklerinde hisseden yaratıcı tasarımcı için uçsuz bucaksız iki korkutucu alan. Bu iki alanın birbirleriyle iç içe geçişindeki harelenmeleri ve kaleydoskopik harikalıkları görünce insan zihnindeki kudretin azameti karşısında haşyet duygusuna kapılmamak mümkün görünmüyor. Ancak yüklenilmesi zor olan bu haşyetin bir biçimde aşılarak daha sakin bir oluşuma erişme isteğini de göz önüne almak gerekir. Bu aşma hareketi için, karizmatik zihinsel kudretin, siyaset dolayımıyla iktidara, iktidar estetiğinin de mekâna, dolayısıyla mimari tasarıma ve görünür hâle dönüşmesinin gerekliliği hissedilmiş olmalıdır ki durumu karmaşıklaştırsa da bu yola gidilmiştir. Zira kudretin karizmatik otorite görünümünde hakiki temsiliyetinin sona ermesinin ardından geleneksel otoritenin kendisine alan açabilmesi için edindiği kurmaca temsiliyetin genele kabul ettirilebilmesi için en pratik yol, elde, kesin ve şaşmaz olduğu düşünülen verilerin, genelin kabul edebileceği biçimde, rasyonel hâle getirilmesi gibi görünmektedir.

Ayrıca, farkında olsak da olmasak da eğer işimizi aşkla yapıyorsak, bu iki evrenin iç içe geçmesinin kaçınılmaz olduğunu görürüz. Birine ya da diğerine karşı tavrımız ne olursa olsun, pozitif ya da negatif bir dürtüyle zihinlerimizin karşısına çıkar ve kendisiyle uğraşmamızı zorunlu hâle getirir.

Zira oluşumuz nedeniyle hepimiz dil ile ve dil içinde düşünen, dilin bize bahşetmiş olduğu sözün (*parole*) kullanılmasıyla düşüncelerimizi oluşturabilen ve geliştirebilen varlıklarız. Bu nedenle, hangi sanat ya da bilim dalında olursa olsun, yaratıcı birey dil ile ve dil içinde düşünen bir bireydir. Şiir ise dilin uygulaması olan söz ile yapılan, önemli ve sınırları zorlayan belki de ilk ve uzun yüzyıllar boyunca, tek sanat dalıdır. Ek olarak, dilin de kendine özgü bir yapısı, dolayısıyla bir mimarisi olduğu da kuşku götürmez. Bu bakımdan da mimari ile şiir arasında son derece etkin ve güçlü bir bağ vardır.

Beşerî medeniyet dediğimiz, büyük bir dilsel yumaktır. İnsan bu dilsel yumağın oluşturduğu bütünsel yapı içinde yaşamını sürdürür. Kendi durumunun ya da içinde yaşadığı kültürel ve/veya yönetsel parçanın durumunun ne ya da nasıl olduğunu idrak edebilmek için o dilsel yumağın oluşturduğu bütünsel yapıya yine dil yoluyla referanslar yaparak ilerlemek zorundadır. Zira dilin uygulanma fonk-

siyonu olan söz ile hayatının çeşitli alanları için farklı söylemler (siyaset söylemi, edebiyat söylemi, bilim söylemi, hukuk söylemi, iletişim söylemi vb.) ve bunlara bağlı olarak anlamları kesinleştirilmiş jargonlar oluşturur. Söylemlerin birbirleriyle bağlantılarını ve bu bağlantılarda zamana bağlı değişim ve dönüşümleri algılayıp, aralarında ilişkiler kurmaya çalışarak yaşam pratiklerini sürdürür.

Ancak bütün bu yaşam pratiklerinin, adına adap (tekili edep) dediğimiz, on binlerce yıl içinde giderek rafine hâle gelmiş protokolleri ve o protokolleri somutlaştırmaya yönelik yapılanmaları vardır. Bütün söylemlerin temelinde, yukarıda sözünü ettiğimiz protokoller ve yapıların olduğunu gözlemleriz. Çünkü beşeriyet doğrudan doğa içinde hayatını sürdürebilme yeteneğine sahip değildir. Algıladığını zihinsel bir yapıya dönüştürdüğü dilsel ve yaratıcı bir çerçeve olmadan, diğer canlıların yapabildiği gibi, bireysel ya da toplumsal yaşamını güvence altına alamaz.

Şiir ve mimari ilişkisi karşımıza çok çeşitli biçimlerde ortaya çıkar. Ancak bana bu ilişkileri iki temel kategori altında ele almamız mümkün görünüyor: Birinci kategori, mimarinin ve şiirin birbirlerinden aldığı işlevsel diyebileceğimiz desteklerdir ki binalar hakkında yazılan kitabeler, bir yöneticinin yaptırdığı önemli bir yapıyı övmek için kaleme alınan manzumeler ya da edebiyat müzeleri, kitaplıkların iç düzenlemeleri bunlar arasında sayılabilir. Burada iki alan arasındaki bu tarz alışverişlere işlevsel ilişkiler adını vermeyi öngördüm. Ben bir kuramcı değilim, bu nedenle zikrettiğim herhangi bir kavramın mutlak olmadığını ve ona başka adlar da verilebileceğini peşinen kabul ettiğimi biliyorum.

İşlevsel ilişkilerden biri olan kitabeler özellikle Doğu mimarisinde önemli bir yer tutar. Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde şiir, binaların yapılış tarihlerine ebcet hesabı kullanılarak kayıt düşürmek amacıyla yazılan birtakım manzumelerin, hat sanatının da desteğiyle, yapıların kapı girişlerinin üzerine ya da göze çarpan bölümlerinde yüksekçe yerlere, yazılı taş levhalar hâlinde asılması suretiyle mimarinin bir parçası hâline getirilmiştir. Kitabelere birkaç örnek verelim şimdi:

Aziz Mahmut Hüdayi Camii kitabesinde şair Saî şöyle tarih düşmüştür:

DİZİN

1848 Devrimi 170, 174

A

Abbasi 166, 264
ABD 207, 352
Abigail 165
Acem 206, 211
Adalar 309
Adalberto Libera 248, 249, 250, 251, 252
Adana 39
  Merkez Sabancı Camii 39
Âdem 56, 71, 75, 79, 139, 140, 155, 284, 328, 345, 346
Aden, Yemen'de bir şehir 155
Adn Cenneti veya Bahçesi (Garden of Eden) 101, 154, 155, 349
Adolf Menzel 229
Afife Batur 30, 331
Afrika 24, 99, 164
Afrodisias 238
Ağlebî 221
Ahilik 263, 278
Ahit Sandığı 166, 167, 168, 240, 262, 349
Ahlat 289
Ahmed b. Muhammed 222
Ahmet Hamdi Tanpınar 30, 146, 255, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 294, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 308, 309, 311, 318, 319, 320, 322, 323
  Beş Şehir 30, 255, 287, 292, 293, 300, 301, 304, 305, 311, 322, 323
  Huzur 30, 146, 255, 287, 300, 304, 305, 306, 308, 309, 311, 318, 320, 322, 323
  Saatleri Ayarlama Enstitüsü 287
Aisopos 212
Akdeniz 260, 288
Akdeniz Medreseleri 265
I. Alaeddin Keykubad 290
Alâeddin Tepesi 290
Alâiye 290
alaturka 96
Albert Birot 74
Albert Speer 247, 248, 251, 252, 304
  Inside the Third Reich 248
Aldous Huxley 339
  Brave New World 339
Alexandre Nevsky 180
Hz. Ali 284
Ali Aktan 288
Ali Şir Nevaî 316
Alman 43, 47, 58, 179, 226, 252, 351
Almanca 143, 194, 327
Alman İmparatorluğu 226
Almanya 43, 246, 252

Alparslan 288
Althusser 272, 273
Amado 27
Amerika 43, 70, 113
Amerikan 189
Anadolu 90, 91, 96, 238, 262, 263, 278, 289, 298, 302
Anaksagoras 160
Anand Mahanand 164
anasırıerbaa 206
André Gide 18, 295, 296, 312
Andrew Budke 306, 307
Andrew Mckinnon 111
Anglikan 127
animizm 117
Ankara 96, 178, 238, 296, 300, 301, 303, 305, 311, 323
Annales des Sciences Politiques (Siyasal Bilimler Yıllıkları) 230
Antalya 306
Antik Çağ 101, 142
Antikite 215
Antoni Gaudi 241, 243, 252
Antonio Vivaldi 307
Apamea 238
Aptullah Kuran 30, 331
Arabistan 297
Aramca 99
Arap 141, 165, 260
Arapça 60, 100, 129, 139, 143, 146, 210, 238, 352
Aristoteles 101, 352
Assimptote Architecture 196
Asya 99, 298
Aşağı Şehir 101
Atatürkçülük 98
Atik Ali Paşa Camii 257
Atina 236, 298
Atina Akademisi 276
Atina Akropolisi 169
Atlas 309
Atlas Okyanusu 222
Avrupa 42, 43, 70, 85, 99, 120, 155, 162, 170, 179, 181, 183, 186, 202, 206, 213, 215, 221, 222, 226, 230, 231, 237, 238, 244, 261, 288, 298, 318, 337, 351
Avrupalı 182, 238
Avusturya Ulusal Kütüphanesi 154
Ayasofya 273, 274, 275, 276, 301, 360
Aydınlanma 233, 234
Azerbaycan 356
Aziz Bruno 158
Aziz Mahmut Hüdayi Camii 37
Azrail 282

B

Baalbek 165
Babaî 257
Babil 328
Babil Kulesi 23
Bachelard 17, 18, 33, 48, 56, 58, 74, 138, 336
La Poétique de l'Espace 336
Baczko 46
Bağdat 264
Bakî 300
Bakunin 235
Bakü 356
Bakü Kongre Merkezi 356
Balkanlar 238, 298
Balkan Savaşları 295
Baltık Denizi 179
Bankalar Caddesi 240
Barnhart 220, 221
Barok 110
Barry Bergdoll 245
Barselona 176, 241, 243

Batı 100, 121, 122, 125, 128, 174, 179, 185, 213, 219, 231, 255, 263, 303, 308, 312, 313, 314, 320, 352, 353, 359
Batı Afrika 164
Batı Anadolu 260
Batı Avrupa 171, 172, 238
Batılı 185, 220, 221, 258
Batılılaşma 185
Batı Roma 298
Baudelaire 176
Baudrillard 338, 342
Bauhaus 245, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 351
Bauhaus 1919-1933 245
I. Bayezid 301
II. Bayezid 262, 266
Bayezid Camii 261
Bayezid külliyesi 266
Beethoven 197, 306, 307, 308, 344
Eroica 197, 308
Bektaşî 269
Bergama 238
Berlin 176, 246
Berlin-Charlottenburg Teknoloji Enstitüsü 248
Berna Moran 320
Bernatzik 230
Beşiktaş 263
Beyazıt 309
Beykoz 310
Beyoğlu 309
Beyşehir 290
Beytullah. bk. Kâbe
Beytülharam. bk. Kâbe
Beytü'l-Mamur 349
Bezeta (Yeni Şehir) 101
B.F. Skinner 353
Verbal Behavior 353
Bible Moralisée 154
Birinci Dünya Savaşı 120, 351
Birinci Sanayi Devrimi 116
Bizans 259, 289, 291, 294, 301
Boğaz 39, 309, 310, 314, 316
Bolşevik 181
Bonald 232
Bonnefois 27
Borges 201
Borodine 308
Bourgeois 17
Boutmy 230
Brahman 242
British Museum 338
Brugge 298
Bruno Manastırı 158
Buda 115
Budapeşte 176
Budist 116, 117
Budizm 119
Bursa 256, 257, 258, 259, 279, 292, 293, 294, 295, 296, 302
Busra 238
Büyükada 309
Büyükçekmece 309
Büyük İskender 99

C

Cabanis 272
Caesar 169
Campo Narzio 144
Carl Schmitt 110, 223, 224, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 351
Siyasi İlahiyat 223, 351
Carlton Hayes 23, 43, 45, 99, 103, 122, 129, 185
Nationalism: A Religion 23, 129, 185
Cebrail 19, 282
Celâlî İsyanları 280, 286

Cem Yavuz Özafşar. bk. Yavuz Afşar
Certosa di Pavia 158
Cesare Borgia 217
Chamberlaine 312
Champs Elysées 176, 180
Charcot 58
Charlemagne 221
Charles Cameron 21
Chaucer 215
Chopin 344
Christopher Nolan 335
Cicero 169
De re publica 169
Orationes in Catilinam 169
Cihat Özsöz 121
Cizvit 122
Claude Martin 18
Collège de France 34
Columbia Üniversitesi 21
Coop Himmelbau 356
Cornell Üniversitesi 308
Cortesa di Pavia 158
Cubus. bk. Beytü'l-Mamur
Cumhuriyet 305
Cumhuriyet Dönemi 255, 286
Cumhuriyet Halk Partisi 305

Ç

Çamlıca 316
Çamlıca Camii 340
Çekirge 294
Çınaraltı Meydanı 39
Çince 100
Çin İmparatorluğu 100

D

Daniel Casasanto 159
Daniel Jeremy Silver 148
A History of Judaism 135, 148
Dante 237, 241
İlahi Komedya (La Divina Comedia) 238
Darendeli Hulusi Efendi 39
Darülfünun-ı Osmanî 17
Darülfünun-ı Şahane 17
Darvinci 52
Darwin 79
Hz. Davud 329
David Harvey 172, 174, 175
Paris, Capital of Modernity 174
Debussy 308
de Maistre 232, 234
Demokrat Parti 323
Deng Xiaoping 136
Derek Bickerton 52, 53, 54, 55, 56, 57, 74, 79, 104, 345, 346
Adam's Tongue (Âdem'in Dili) 79, 104, 345
Derrida 23, 24, 68, 149, 150, 212, 340
Descartes 202, 230, 231, 316, 352
desizyonizm 231
Dessau 246
Destutt de Tracy 272
Devlet-i Aliyye. bk. Osmanlı
Didim 238
Dimitri Kantemir 269
Dimitri Kitsikis 185
Dinboz 292
Doğan Kuban 30, 331
Doğu 308, 312, 313, 314
Doğu Akdeniz 236
Doğu Anadolu 288, 289
Doğu Avrupa 172
Doğu Roma 258, 261, 288, 302
Donoso Cortés 231, 232, 234, 356
Dostoyevski 178, 319

Durkheim 111, 112
Dünya Ticaret Merkezi İstasyonu 360

E

Ebu'l-Kasım Saltuk 288
Hz. Ebu Bekir 284
Ebussuud Efendi 264
E. Diez 258
Edirne 30, 279, 281, 286
Edirne Sağlık Müzesi 266
Eduardo Blanes Perez 250, 251
Efes 238
Ege 236
Ege Üniversitesi 264
Ekim Devrimi 181
Ekrem Hakkı Ayverdi 257
Elam 43
Elektrik ve Elektronik Mühendisleri Enstitüsü 33
Eminönü 309
Emirgân 309, 310
Emirgân Camii 39, 296
Emirgân Çeşmesi 39
Emir Sultan 294
emperyalizm 120
Engels 170, 181
Ertuğrul Gazi 257
Erythrai 238
Erzurum 288, 289, 302
Eski Ahit (Ahdiatik) 99
Eskimo 165
Eskişehir Savaşı 289
Eti 301
Etrüsk 43
Eugene Davidson 248
Eugene Odum 54
Eugeniu Coşeriu 88
Evliya Çelebi 281, 292, 295
Eyüp 38

F

Fakir Baykurt 89, 91
Farsça 113
Faschun Zhang 162
Fata Morgana 18
Fatih. bk. II. Mehmed
Fatih Camii 261
Fatih Kanunnameleri 279
Fatih külliyesi 265, 267, 278
Fatih Sultan Mehmed. bk. II. Mehmed
Ferdinand de Saussure 29
Feridun Emecen 291
Feridüddin Attar 219
Mantıkü't-Tayr 219
Feuerbach 272
Fibonacci 197
Filistin 43
Finike 43
Finlandiya Körfezi 179
Fontanka Nehri 180
Foucault 127, 185
Francesco Alicino 125, 126, 128
Frank Lloyd Wright 189, 196, 197, 306, 307, 308
Fransa 96, 171, 179, 240, 312
Fransız 43, 58, 95, 97, 171, 318, 355
Fransızca 84, 97, 142, 190, 191, 194, 220, 353, 355
Fransız Devrimi 17, 177, 178, 181
Freud 272
Frigya 236
Fuad Köprülü 263
Fuzuli 209, 210, 211, 252, 350

G

Gabriel Bergounioux 58
Galileo 202, 203
Ganymedes 312

Garibaldi 171
Gaston Bachelard 203
Gazalî 264
George Orwell 339
  1984 339
George Washington 240
George Wither 155
Geyikli Baba 294
Gırnata 298
Giuseppe Verdi 165
  Nabucco 165
Goebels 47
Goethe 308
Gogol 180
  Nevsky Prospect 180
Google 337
Gotik 17, 240, 261, 288, 289
Gramsci 28, 170, 171, 176, 177, 181, 186, 350
Gramscist 170, 181
Grek 101, 236
Grekçe 93, 99, 129, 142, 146, 236, 238
Greko-Romen 237, 238, 240, 276
Griboyedov Kanalı 180
Grimm kardeşler 89
  Cinderella 89
Guadalajara 196
Guggenheim Müzesi 196, 197
Gurlitt 258
Güell 243
Güell Parkı 243
Gülru Necipoğlu 264, 269, 276, 282
Gümüşlü 293
Güneş Kral. bk. XIV. Louis
Güneydoğu Anadolu 288
Günther Fischer 87, 156, 157, 158, 349
  Mimarlık ve Dil 87, 158, 349
Gürcistan 289

H

Habermas 22, 23
Haçlı Seferleri 216, 289
Hadrianus 275
Halil İnalcık 23, 291, 292
Hamlet 315
Hammer 312
Handan İnci 305
Hannes Meyer 246
Harbiye Nezareti 17
Hz. Hasan 284
Hasan Çelebi 277
Haseki Sarayı 17, 267
Haussman 175, 176, 352
Havva 328
Hayat Ağacı 154
Hayat Çeşmesi 154
Haydar Aliyev Kültür Merkezi 356
Haymana Ovası 90
Hegel 230, 231, 352
Heidegger 15, 327, 328, 341, 352
  Poetry Language and Thought 327
Heinrich Tessenow 248
Hekimalipaşa 309
Helen Keller 97
Helenotürkizm 185
Henri Poincaré 60, 61
Henri Saladin 258
Hesiodos 60
  Theogonia 60
Hilton Oteli 200
Hindenburg 136
Hindistan 100
Hindu 100

Hint 261
Hint-Avrupa 220, 221
Hippodamos 101
Hitit 43
Hitler 247, 248, 251, 312
Hobbes 348
Leviathan 348
Hockett 52
Hollanda 179
homo sapiens 24, 182, 343, 344, 345
Horasan 263
Hristiyan 43, 68, 79, 99, 119, 120, 122, 139, 141, 144, 154, 167, 185, 221, 234, 237, 256, 275, 313
Hüdavendigâr İmareti 295
Hz. Hüseyin 284
H. Wild 258

I

Ian Packer 62, 63, 65, 67
Illuminati 244
Instagram 337
Isfahan 298
Itrî 304, 309, 320

İ

İbn Haldûn 222
İbrahimî 184
İbrahim Şahin 305
İbrani 99
İbranice 139, 146, 147, 148, 210
İkinci Dünya Savaşı 246, 247, 322
İlhanlı 263, 282, 289
İlk Çağ 349
İlyas Efendi 277
Tarih-i Konstantiniyye 277
İnce Minareli Medrese 279, 290
İncil 71, 75, 127, 141, 241
İnebahtı 282
İngiliz 43, 95, 146, 182, 183, 338, 358, 359
İngilizce 133, 142, 143, 191, 194, 223, 327, 353, 355
İngiltere 96, 179, 240
İran 16, 85, 169, 173, 261, 264, 289, 302
İrlanda 43
İrlandalı 43
İrokualar (Iroquois) 113
Hz. İsa 71, 115, 167, 241
Hz. İsa Kulesi 241
Hz. İshak 164
İsidoros 276
İsis 237
İskandinav 207
İskenderiye 99, 222, 238, 277
İskenderun 238
İslam 67, 68, 80, 100, 114, 119, 121, 122, 123, 139, 141, 146, 149, 154, 165, 185, 221, 255, 260, 261, 262, 263, 264, 275, 277, 282, 284, 285, 302, 313, 331, 346, 349, 351
İslam Ansiklopedisi 221, 261
İsmet İnönü 304, 305, 323
İspanya 43, 196, 318
İspanyol 231
İsrafil 282
İsrail 114, 115, 118, 346
İsrailoğulları 164, 165, 329
İstanbul 17, 30, 90, 91, 96, 146, 178, 237, 238, 240, 261, 263, 265, 281, 295, 296, 297, 298, 299, 302, 305, 309, 313, 314, 316, 331
İstanbul Üniversitesi 17
İstiklal 337

İsveçli 196
İsviçre 96
İtalya 43, 96, 100, 171, 179, 238, 248, 249, 250
İtalyan 171, 185, 248, 249, 252, 276, 351
İtalyanca 238
İttihatçı 287
İzmir 96, 238
İznik 292, 294, 295

J

Jabès 68
Jean Bodin 224, 225, 226
Jean Calvin 132
Jean Lescurs 336
Jean Piaget 46
Jeffrey Gordon Smith 197
Jerusalem. bk. Kudüs
Jianpeng Hu 162
Joelle Mesnil 26
John Calvin 123
John Locke 126
John Ruskin 96
The Poetry of Architecture 96
Jose-Luis Mendivil-Giro 52
Joseph Igor Moulenda 23
Josephus 99
J.S. Bach 307
Judeo-Hristiyan 71, 119, 149, 155
Jules Michelet 138
I. Justinianus 275, 276, 360
Jüpiter 61
Jürgen Habermas 42, 43, 45, 46, 47
jürisprüdans 101

K

Kâbe 210, 260, 262, 277, 279, 280, 284
Kafka 134
Kahire 264, 277
Kaliforniya Politeknik Eyalet Üniversitesi 197
Kalkedon Konsili 276
Kalle Söderman 196, 197
Kalvenizm 132
Kandilli 309, 310, 317
Kanuni. bk. I. Süleyman
kapitalizm 42
Karadeniz Medreseleri 265
Karahisarî 277
Karaköy 240
Karamanoğulları 257, 289
Karatay Medresesi 261, 262
Karl Hanke 249
Karnak Tapınağı 210
Kartezyen 185
Katolik 43, 119, 126, 127, 220, 221, 222, 232, 234, 237, 337
Katolisizm 235
Kayseri 238, 290
Kemalist 89, 98, 304, 323
Kemalizm 304
Kemal Tahir 91
Kevin Lynch 169
Kentin İmgesi (The Image of the City) 169
Kevin N. Laland 54
Keykubad Sarayı 290
Kıbrıs 281
I. Kılıç Arslan 289
Kitab-ı Mukaddes 71, 329
Klein 220, 221
Kocamustafapaşa 309
Koca Sinan. bk. Mimar Sinan
Koçibey 23
Kojin Karatani 352, 353
Architecture as Metaphore 352
Koko 53

Komünist Manifesto 170, 330
komünizm 181, 186
Konfüçyüs 100
Konuralp 294
Konya 279, 289, 290, 292, 302
Koyunhisar Savaşı 291
Krabbe 227
Kreisleitung West (Batı Karargâhı) 249
Kubadâbâd 290
Kubbet'üs-Sahra 282
Kudüs 43, 101, 169, 277, 349
Kur'an 71, 75, 100, 116, 139-141, 144, 146, 147, 155, 203, 210, 222, 277, 280, 290, 294, 296, 339
  Ahzap 75
  Al-i İmran 71
  Bakara 71
  Hakka 282
  Maide 141
  Mülk 294
  Yunus 210
Kurtuluş Savaşı 90
Kuzey Afrika 221, 222
Küçükçekmece 309

L

Lacan 335
Ladoga Gölü 179
Lapicque 336
La Sagrada Familia 241, 244, 252, 351
Latin 222
Latince 100, 127, 129, 141, 142, 146, 194, 220, 237, 238
Leah Dickerman 245
Le Corbusier 286
Leibniz 229
Lenin 170, 171, 181, 186, 350
Leningrad Kahramanı 180
Leninist 170, 181
Leonardo da Vinci 217
Leon Krier 247
  Albert Speer Architecture 1932-1942 247
Levanten 96
Leviathan 126, 128
Lévy-Bruhl 182, 184, 359
  La Mentalité Primitive 182
Lévi-Strauss 23, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 76, 77, 104, 118, 124, 347
  Les Mythologiques 118, 347
  Yapısal Antropoloji 63
Lhasa 169
Libadiye 316
Listz 308
Lombardiya Kanalı 217
Londra 298, 350
XIV. Louis 17, 179, 328, 341
Louis Kahn 87, 109, 110
Ludwig Mies van der Rohe 246

M

Madrid Politeknik Üniversitesi 250
II. Mahmut 286
Mahmut Paşa Camii 258
Malazgirt Savaşı 288, 302
Mamboury 258
Manfredo Tafuri 144
Manici 276
Manisa 281
Mao Tse Tung 136
Marcus W. Feldman 54
Mark C. Taylor 137
  Erring
    Postmadern A/theology 137
Marksist 47, 170, 350
Marksizm 170, 181

Marshall Berman 172, 173, 176, 178, 179
Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor 172
Martin Luther 123
Marx 111, 112, 123, 125, 128, 170, 171, 172, 181, 186, 230, 231, 272, 273, 330, 350
Alman İdeolojisi 272
Masaru Emoto 344
mason 240, 242, 243
Maurenbrecher 230
Maverdî 264
Medine 260, 277
II. Mehmed 17, 185, 257, 262, 266, 275, 289, 316, 331
Mehmet Akif 313
Mehmet Göktaş 19
Mekke 169, 277
Meksika 207, 236
Melanezya 165
Melikşah 288
Meltem Özçakı 260
Memlûk 258
Menşevik 181
merkantilizm 42
Meryem Ana Kulesi 241
Mescid-i Aksa 277, 282
Mescid-i Nebevî 260, 277
Mesih 128
Meşhed 169
Mevlânâ 19, 154, 290, 291
Mesnevî 291
Mevlevi 320, 321
Mısır 99, 210, 313, 321
Michael Fishbane 147
Text and Texture (Metin ve Doku) 147
Michel Foucault 28, 29, 34, 35, 47, 130, 143, 144, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 212, 213, 214, 225, 227, 228, 230, 235, 251, 252, 330, 336, 341, 350
Dits et Ecrits 202
Kelimeler ve Şeyler (Les Mots et Les Choses) 28, 201, 213, 252, 330, 350
Söylemin Düzeni 341
Mikâil 282
Millî Mücadele 300
Milosz 48
Mimar Sinan 200, 255, 269, 276, 277, 279, 281, 285, 299, 300, 330, 351, 360
Mithra 237
Moğol 165, 264, 289
Monofizit 276
Montanusçu 276
Montesquieu 173
Acem Mektupları 173
Moskova 178, 180
Moskova Tren İstasyonu 180
Moyka Nehri 180
Mozart 307, 344
Hz. Muhammed 100, 115, 119, 123, 141, 260, 284
Muhammed Kethüda Paşa 39
Muhyiddin İbnü'l-Arabî 140
Fusûsü'l-Hikem 140
III. Murad külliyesi 281
Muradiye 293
I. Murat 262
Hz. Musa 140, 210, 262
Musevi 68, 122, 141, 154, 231, 236, 237, 276, 329
Mussolini 249, 250, 312
Mustafa Âli 281
Mustafa Kemal Atatürk 90, 91, 111, 136, 169, 304
Nutuk 169

Müslüman 100, 123, 141, 207, 221, 231, 275, 277

N

Nadia Obrocea 88
Nakşibendi 263
Napoli 171
Napolyon 176
NATO 25
  Architecture Capability Team 25
  NATO Architecture Framework Version 4 25
natüralizm 117
Nazi 246, 249, 351
Nazizm 244, 246, 252, 311
Nebukadnezar 165
Necip Dinç 39
Nedim 39, 40
neoklasisizm 251
Neva Bulvarı. bk. Nevsky Bulvarı
Neva Nehri 179
Nevsky Bulvarı 180
New York 196, 352
New York Borsası 240
Nice 171, 177
Niche Construction: *The Neglected Process in Evolution* (Niş'in İnşası: Evrimde İhmal Edilen Süreç) 54
Nicholas Louis Mathew 308
Nilüfer 293, 294
Nilüfer Hatun İmareti 294, 295
Nizam-ı Cedit 269
Noam Chomsky 353, 354
  On Language 353
Noel 43
Norveç 60
Notker 221
Notre Dame Katedrali 17
Nova Insula 128
Nova Roma 237, 298
Nurdan Gürbilek 320
Nuremberg 248
Nuruosmaniye 309

O

Oak Park 306
Odling-Smee 54
Ohri 238
Olcaytu 282
Olgivanna Lloyd Wright 307
Olimpos 312
Orhan Gazi 262, 292
Orhan Gazi İmareti 295
Orhan Veli Kanık 65
Orta Asya 165, 166, 167, 258
Orta Avrupa 238
Orta Çağ 43, 127, 134, 142, 155, 156, 179, 183, 202, 214, 215, 216, 217, 231, 238, 260, 264, 290, 329, 337, 349
Orta Doğu 99, 210, 221, 238, 298
Ortaköy 263
Ortodoks 76, 237
Osiris 237
Hz. Osman 284
Osman Gazi 257, 291, 292
Osmanlı 37, 38, 115, 123, 162, 184, 255, 256, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 269, 271, 278, 279, 281, 288, 291, 292, 294, 297, 299, 302, 317, 318, 320, 331
Osmanlı Türkçesi 143, 333
Oxford 182
Oxford Üniversitesi 21

Ö

Hz. Ömer 284
Ömer Lütfi Barkan 257, 263

P

Pachimeres 291
Palmira 238
Papua Yeni Gine 182
Parere 144
Paris 17, 18, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 186, 298, 312, 328, 341, 350, 352
Paris Komünü 170, 176, 178
Paris Üniversitesi 21
Patricia K. Kuhl 353, 355
Patrick Charaudeau 183
Pavia 158
Pavlus 99
Pepys 53
Petersburg Haberleri 178
Petra 238
Petrarca 238
I. Petro 178, 179, 181
Petrograd 178
Petrokent. bk. Petrograd
Petrus Ramus 160
Philon 99
Phoenix 302
Pierre-Jean Jouve 18
Piranesi 144
Pisagorcu 242
Platon 20, 66, 101, 166, 334, 352
  Devlet 166
  Savunma 101
Polinezya 165
Postinpuş Baba (Seyyid Mehmet Dede) Zaviyesi 294
pozitivizm 231
Preuss 230
Protestan 119, 120, 123
Protestantizm 235
Proudhon 234, 235

Q

Quintilianus 160
  Institutio Oratoria (Hitabet Eğitimi) 160

R

Rafizi 276
Raible 239
rasyonalizm 121, 122, 124, 128, 129, 130, 234, 235
Reinhard Bendix 121
Remzi Kitabevi 305
Rheinische Zeitung 272
Richard Dawkins 52
Risorgimento 171
Robert Bartlett 221, 350
  The Making of Europe 350
Rollos 101
Roma 100, 118, 144, 171, 178, 221, 222, 237, 238, 240, 249, 250, 251, 261, 298, 301, 302, 337
Roma İmparatorluğu 237
Roman Jacobson 161
Romen 288
Rousseau 125, 126, 128, 230, 233, 234, 348
  Toplum Sözleşmesi 125, 233, 348
Rousseaucu 185
Rönesans 134, 162, 179, 183, 185, 202, 213, 215, 216, 217, 220, 222, 244, 247, 261, 288, 296, 297, 298, 329, 330
Rubicon 53
Rumca 238
Rumeli 278, 288
Rumence 88
Rus 178, 180, 181, 186
Rus Bolşevik Komünist Partisi 170
Rusya 179, 318
Rusya Kostroma Camii 39

S

Sahip Ata 290
Sahip Ata Hanikahı 262
Saî 37
Saî Çelebi 283
Saint Chapelle 291
Saint-Germain-en-Laye 328, 341, 352
Salem Dağı 101
Saltuklu 288
Sanayi Devrimi 42, 249
Sanskrit 100, 113, 166
Santiago Calatrava 360
Sarı Selim. bk. II. Selim
Sartre 232
Saussure 35, 46, 47, 57, 58, 59, 67, 69, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 92, 93, 97, 104, 151, 152, 190, 192, 193, 196, 346, 347, 348
  Cours de Linguistique Générale (Genel Dil Dersleri) 80, 196
Saussurecü 47
Scarron 145
Schulze 230
Sedad Hakkı Eldem 198
Selçuklu 37, 257, 259, 260, 261, 262, 263, 279, 288, 289, 290, 292, 294, 299, 302
I. Selim 17, 266
II. Selim 281, 284, 351
Selimiye Camii 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286
Selimiye külliyesi 30, 255, 269, 271, 280, 281, 330, 331, 351
Selsebil. bk. Hayat Çeşmesi
Semavi Eyice 256, 257, 258, 259, 262, 263, 294, 331
Semavî Eyice 30
Septuaginta 99
Serdar Altunoğlu 61
Serdar Öge 60
Sermet Sami Uysal 313
Seyyid Nesimi 123
Sibirya 165
Sicilya 171, 222
Simmel 111, 112
Sinop 306
Sivanandam Panneerselvam 76
Sivas 289
Sivas Paşa Camii 39
Siyavuş Paşa
  çeşmesi 38
  türbesi 38
Siyon Tepesi 101
Sokrates 101, 160, 230, 231
Sosyoloji Notları 121
Sovyet 179
Spinozist 231
spiritüalist 58
SSCB 171
Stalin 312
Stanford Üniversitesi 159
Stanley Tigerman 29, 134, 135, 137, 138, 141, 143, 144, 148, 149, 154, 155, 186, 328, 329, 348, 352
  The Architecture of Exile 29, 137, 138, 155, 186, 348
Stein 230
Stoacılık 237
Stobi 238
St. Petersburg 170, 171, 172, 174, 176, 178, 179, 180, 181, 186, 350, 352
St. Simon 171
Sultanahmet külliyesi 281
Sultanbeyli 340
Suriçi 309

Sûse Ribâtı 221
Suudi Arabistan 16
Suzanne Collins 359
  Açlık Oyunları 359
  Alaycı Kuş 359
  Ateşi Yakalamak 359
Hz. Süleyman 168, 329
I. Süleyman 256, 257, 262, 263, 264, 266, 267, 269, 273, 275, 276, 277, 278, 282, 284, 285, 299, 351, 360
Süleyman Çelebi 51, 80
  Mevlid 51, 80
Süleymaniye Camii 271, 273, 274, 276, 277, 279, 282, 286, 300, 301, 360
Süleymaniye külliyesi 17, 30, 255, 267, 268, 269, 271, 275, 278, 279, 330, 331, 351
Süleyman Mabedi 101, 166, 168, 329, 348, 349
Sünni 273, 286

Ş

Şehzadebaşı 309
Şehzade Camii 300
Şehzade külliyesi 267
Şehzade Mehmed, I. Süleyman'ın oğlu 267
Şerifler Yalısı 39
Şeyh Galip 320
Şişhane 240

T

tabula rasa 57, 66
Taksim 309, 311, 317, 319
Taliesin West 197, 306
Talikizâde 264
Tanpınar Merkezi 305
Tanzimat 318
Tanzimat Köşkü 296
Tarık Buğra 91
Taşkışla 359
Tebrizli Şems 290
Tetimme Medreseleri 265
Tevrat 139, 140, 141, 147, 236, 329, 348, 351
  Krallar 329
The Beatles 134
The MacMillan Company 248
The Theater of the Bauhaus 245
Thomas McCarthy 42
Thomas More 125, 127, 128, 348
  Ütopya 127, 348
Tibet 169
Timur 301
Topkapı 296
Topkapı Sarayı 198
  Harem 198
  Yemişli Oda 198
Toscana 238
Trabzon 289
Trebonianus 275
Tuilleries 328, 341, 352
Tunus 222
Tuva Türkçesi 166
Türk 90, 97, 165, 184, 185, 198, 200, 258, 263, 268, 269, 287, 288, 291, 292, 296, 297, 298, 301, 302, 303, 309, 313, 320, 321, 323
Türkân Acar 264
Türkçe 84, 87, 97, 127, 129, 143, 169, 179, 191, 194, 210, 223, 300, 314, 355
Türkiye 16, 91, 92, 95, 97, 111, 134, 255, 287, 288, 296, 302, 304, 305, 311, 318, 323, 330
Türkmen 257, 291
Twitter 356

U

Uğur Tanyeli 30, 331
Ulu Cami 279, 289
Uluslararası Elektroteknik Komisyonu 33
Uluslararası Standartlar Örgütü 33
Urfa 238

Ü

Üç Şerefeli Cami 279
Üçüncü Reich 247
Üsküdar 309
Üsküdar Mihrimah Camii 200
Üst Şehir 101

V

Vatikan 171, 238, 350
Vattel 226
Venedik 264
Versailles 180
Victor Emanuel 171
Victor Hugo 18
Notre Dame de Paris 18
Vincenzo Natali 334
Violet-le-Duc 18
Vitruvius 30, 95, 145
Viyana 177
Voltaire 240

W

Wagner 308
Wall Street 240
Walter Gropius 245, 246
Washoe 53
Watkins 221
Weber 22, 28, 48, 102, 104, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 171, 186, 231, 235, 330, 347, 350
Din Sosyolojisi 112, 347
Ekonomi ve Toplum 131
Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu 132
Weberyen 114, 134, 136, 270, 271
Webster İngilizce Sözlüğü 159
Weimar 246
Westmoreland 96
Will Herberg 140
Winch 45
Windows 98
Wittgenstein 45
Wolfgang Raible 160, 161, 163

Y

Yahudi 43, 99, 119, 120, 122, 166, 275
Yahudilik 237
Yahya Efendi 263
Yahya Kemal 39, 199, 287, 299, 311, 312, 313, 319
Hz. Yakub 164
Yakup Çelebi Zaviyesi 294
Yakup Kadri 89, 91
Yaban 89, 90
Yakutiye Medresesi 279, 289
Yaşar Kemal 91
İnce Memed 91
Yavuz. bk. I. Selim
Yavuz Afşar 277
Yavuz Sultan Selim. bk. I. Selim
Yemen 155
Yeni Ahit (Ahdicedit) 99
Yeniçeri Ocağı 269
Yeni Platonculuk 237

Yenişehir 292, 294
Yeruşalim. bk. Kudüs
Yesârî Esat Efendi 39
Yeşil 293
Yeşil Cami 258, 295
Yıldırım Bayezid Camii 258
Yuhanna 71, 75
Yunan 43, 60, 66, 90, 184, 185, 210, 214, 258, 259
Yunanca 127, 133
Yunus Emre 50, 162, 345

Z

Zaha Hadid 356, 360
Zebur 165
Zekeriya 165
Zerdüşt 115
Zeynep Ahunbay 30, 331
Zeyrek SSK 198, 199
Zeytin Dağı 101
I. Ziyâdetullah 221
Znaniemsky Meydanı 180
Zygmunt Bauman 46